

Deák András György¹ – Klauda Zalán²

Nesszosz vére – az orosz–nyugati szankciós játszma és következményei³

A cikk a 2022. februári háborúindítás óta kibontakozott orosz–nyugati szankciós játszma korai elemzését adja. A szakirodalom elemzési konvencióinak megfelelően áttekinti annak előzményeit, a kiinduló pozíciókat, a megfogalmazott célrendszert, az annak elérése érdekében alkalmazott eszközöket, az adaptáció gazdasági és politikai aspektusait. Ezen túlmenően az elméleti irodalomra támaszkodva szempontokat kínál az eredményesség értékeléséhez, illetve kitekintést ad a magyar vonatkozásokra is. Az orosz–nyugati szankciós játszma a nemzetközi politika és világgazdaság egyik meghatározó kérdésköre, annak sorsa vízvonalzó lehet a gazdasági nyomásgyakorlás jövőjének megítéléséhez, elfogadottságát és alkalmazhatóságát illetően.

Kulcsszavak: Oroszország, orosz–ukrán háború, szankció, gazdasági nyomásgyakorlás

The Blood of Nessos – The Sanctions Game between Russia and the West and Its Implications

The paper provides an early analysis of the Russian-Western sanctions game that has unfolded since the start of the war in February 2022. Following the analytical conventions of the academic literature, it reviews its origins, the sides' initial positions, the objectives formulated, the means used to achieve them, and the economic and political aspects of adaptation. It draws on the theoretical literature to offer criteria for evaluating effectiveness and also provides some insights into the Hungarian context. The Russian-Western sanctions game is a pivotal issue in international politics and the world economy. Its outcome may determine the future perception, acceptance and applicability of economic statecraft.

Keywords: Russia, Russian–ukrainian war, sanction, economic pressure

Bevezetés

Az Ukrajna elleni 2022. február 24-i háború kezdete óta Oroszország vált a nemzetközi szankciók egyik fő célpontjává. Bár az ország ellen már korábban is rengeteg korlátozó

¹ Deák András György a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa. E-mail: Deak.Andras.Gyorgy@uni-nke.hu

² Klauda Zalán a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója.

³ A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki-, had-, és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

volt érvényben, a 2014-es krími annexió és kelet-ukrajnai harcok óta ezek száma dinamikusan növekedett, ma már pusztán numerikus értelemben messze Moszkva ellen rendelték el a legtöbb szankciós intézkedést. Már 2022 februárja előtt is csak Irán előzte meg (3616 korlátozás 2754-gyel szemben) és nagyjából Szíriával volt holtversenyben, azonban a háború kirobbanását követő tíz nap alatt megduplázódott a Moszkva ellen hozott jogszabályok és rendelkezések száma.⁴ A méretekből, a korlátozások számosságából, a globális politikában és gazdaságban játszott szerepéből fakadóan napjainkban az orosz szankciós történet az, amelynek kimenetele hosszabb távon is meghatározhatja a gazdasági nyomásgyakorlás és hadviselés jövőjét. Ez dönti el a katonai nagyhatalmiság és annak nyílt használatával kapcsolatos hosszabb távú nemzetközi büntethetőséget, a globális, de legalábbis a nyugati gazdaságból való radikális kiválás kivitelezhetőségét, teszteli az alternatív technológiai és pénzügyi rendszerek meglétét, egy nagyhatalom és társadalmának adaptációs, míg a nyugati közösség nyomásgyakorló képességeit.

Ugyanakkor az eset jelentősége ellenére, annak eredményessége, a siker vagy kudarc kategóriái nem letisztultak. Vajon a szankciókat kezdeményező nyugati országok részéről kudarc-e, ha Oroszország területi nyereségre tesz szert Ukrajnában? Vagy siker-e, amennyiben technológiai fejlettségi szintjét évtizedekkel vetjük vissza, radikálisan csökkentve képességeit? Egyáltalán, lehet-e egységes célokról és stratégiákról beszélni? Voltak-e konkrét elképzelések a kezdeményezők részéről a hatásmechanizmusokat illetően, a célország részéről az adaptáció vagy az ellenstratégia vonatkozásában?

A tanulmány ezekben a vonatkozásokban kínál némi eligazítást. Az első fejezetben a szankciós politikákra vonatkozó elméleti vitákat tekintjük át, külön kitérve az értelmezési és értelmezhetőségi szempontokra. Ezt követően a 2012 óta Oroszország ellen bevezetett szankciós intézkedéseket ismertetjük röviden. A harmadik, elemző fejezetben a konkrét szankciós gyakorlatot tekintjük át az elméleti irodalom sorvezetője mentén. Az utolsó részben a magyar gazdaságra és politikára vonatkozó következményekről kínálunk néhány támpontot. Értelemszerűen a tanulmány nem tudja lezárni az értékelés folyamatát, tekintettel arra, hogy a háború indulását követően fél évvel készült. Mind a szankciós intézkedések, mind a harci cselekmények érvényben és folyamatban voltak. Ennek megfelelően ez csak egy korai elemzés és az elméleti kereteket igyekszik alkalmazni a jelen állapotra.

Az eredményesség mérésének bővítésében – elméleti viták a szankciók értelmezéséről

A szankciók elemzéseinek egyik legfőbb szegmentációs tényezője azok multidiszciplináris jellege. Magának a gazdasági szankciónak a logikája, a gazdasági károkozás politikai célok elérése érdekében („*from economic pain to political gain*”) már eleve egy sor, egymástól eltérő módszertan együttes alkalmazását feltételezi. A hagyományos politológia

⁴ Vuksic, Spencer (2022): *Russia Is Now the World's Most Sanctioned Country*. [online], 2022. 03. 07. Forrás: castellum.ai [2022. 07. 13.].

joggal hivatkozik a kezdeményező országok belpolitikai koalíciókötési kényszereire,⁵ a hatalomelméletek indokoltan vindikálják maguknak a – gyakran autoriter – célszág szankciós adaptációjának értékelését,⁶ a közgazdászok költség-haszon elemzései sem negligálhatók,⁷ és természetesen mindezt egy nemzetközi kapcsolati keretbe kellene ágyazni. Könnyen belátható, hogy e módszertani sokféleség miatt a szankciós elméletek történetét végigkíséri a hangsúlyok, szempontok, de legfőképpen a releváns elemzési kérdés meghatározásáról szóló vita. Egy belpolitikai elemzés joggal igyekszik meghatározni a kezdeményező ország belső szereplőinek partikuláris érdekeit, a számukra optimális költségalkotást, a célszág adaptációjának hatalomelméleti vizsgálatakor a szankciók politikai hatásmechanizmusait tekintjük át, a közgazdaságtan pedig a szankció méretét vizsgálja.

Ami mégis összeköti ezeket a szempontokat és összefűzi az elméleti iskolákat, az a szankciók eredményességéről folytatott vita. Johan Galtung vitateremtő 1967-es cikke is már az általa „naiv elméletként” elnevezett elképzelés tételes kritikájaként vázolta fel egy szankció sikerkritériumait.⁸ Ennek megfelelően tagadta, hogy a kezdeményezők által okozott gazdasági kár és a célszág politikai rendszerének szétzilálása között egyenes arányosság állna fenn, mint azt az azóta is a szankciós irodalom „állatorvosi lovának” számító rodéziai eseten szemléltette is. A hőskor jellemzően pesszimista, „kudarcmagyarázó” szerzői⁹ számára a releváns kutatási kérdés meghatározását a szűk keresztmetszetek megtalálása és elemzése jelentette. Galtung számára ez a célszág adaptációs képessége és annak alulbecslése volt, Doxey ezen belül a normaközösség hiányát és az igazságérzet jelentőségét elemezte tovább. A szankciós kételkedés érthető volt a hidegháborús korszakban, a gyarmatbirodalmak felbomlásának és az átalakuló gazdasági hegemonia időszakában.

A dél-afrikai apartheid megbuktatása, a Szovjetunió háborúmentes összeomlása és az 1989 utáni világrend felemelkedése sokkal pozitívabb fénybe helyezte a gazdasági nyomásgyakorlást mint a nemzetközi politika eszközt. Ezt az optimizmust tükrözte a kilencvenes évek közepén a Hufbauer és társai által készített (HSE),¹⁰ közel másfélszáz szankciót összegyűjtő adatbázis és az annak alapján folytatott kvantitatív kutatások. A HSE által kimutatott 1/3-os sikerráta mintegy másfél évtizedes vitát generált annak

⁵ Smith, Alastair (1995): *The Success and Use of Economic Sanctions*. *International Interactions*, 21(3), 229–245; illetve Whang, Taehee (2011): *Playing to the Home Crowd? Symbolic Use of Economic Sanctions in the United States*. *International Studies Quarterly*, 55(3), 787–801; Davidson, Jason – Shambaugh, George (2000): *Who's Afraid of Economic Incentives? The Efficacy-Externality Tradeoff*. In Chan, Steve – Drury, A. Cooper (szerk.): *Sanctions as Economic Statecraft – Theory and Practice*. New York: Palgrave, 45.

⁶ Jones, Lee (2015): *Societies Under Siege – Exploring How International Economic Sanctions (Do Not) Work*. Oxford: Oxford University Press.

⁷ Bergeijk, Peter A. G. van – Kabel, D. L. (1993): *Strategic Trade Theory and Trade Policy*. *Journal of World Trade*, 27(6), 175–186.

⁸ Galtung, Johan (1967): *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. *World Politics*, 19(3), 378–416.

⁹ Doxey, Margaret P. (1980): *Economic Sanctions and International Enforcement*. London: Macmillan, illetve Wallensteen, Peter (1983): *Economic Sanctions: Ten Modern Cases and Three Important Lessons*. In Nincic, Miroslav – Wallensteen, Peter (szerk.): *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. London: Praeger, 87–129.

¹⁰ Hufbauer, Gary C. – Schott, Jeffrey C. – Elliott, Kimberly A. (2007): *Economic Sanctions Reconsidered*. Washington, D.C.: Petersen Institute for International Economics.

értelmezéséről és helyességéről. Ugyanakkor első alkalommal próbálta egységes keretbe foglalni a szankciós eredményesség értelmezéséhez szükséges módszertan változóit és mérési technikáit. Egy-egy szankció értelmezéséhez meg kellett határozni annak célját, az elért politikai eredményt (interim változóként az okozott gazdasági kárt), az időtávot, és lehetőség szerint bizonyítani az ok-okozati viszonyt. Ezen változók mindegyike olyan, amelyek megállapítása általában nem egyszerű és szélesebb körű kritikákra adott módot.

Bár e tanulmány szerzői is osztják a HSE-tanulmányt érintő módszertani kritikákat,¹¹ az általuk alkotott egységes tipológia esetünkben is fontos rendszerszervező elem. A klasszikus gazdasági nyomásgyakorlás (*economic statecraft*) és a gazdasági hadviselés (*economic warfare*) közötti különbségtétel meghatározó az elemzési keret megválasztásakor. Előbbi esetében a kezdeményező konkrét, a célország számára elvileg a fennálló kormányzati keretek közt teljesíthető politikai követeléshez köti a korlátozó intézkedéseket, a szankció korlátos és irreverzibilis. Ehhez képest a gazdasági hadviselés már nem a célország egyes cselekedeteit, hanem annak képességeit kívánja csökkenteni, vagy a rezsím fundamentális átalakítására törekszik. A követelés általános, a feltételeesség gyenge. Nem véletlenül, az akadémiai irodalom hallgatólagosan az első esetet, a konkrét cselekmény megváltoztatására irányuló gazdasági nyomásgyakorlást tekinti a szankciós vizsgálatok kiindulópontjának, és a gazdasági hadviselést csak annak szélsőséges eseteként kezeli. A gazdasági hadviselés ugyanis leértékeli a felek közötti interakciót és másodlagossá teszi a szankciós hatás mechanizmusának a kérdését. Amennyiben a kezdeményező fél az ellenfél képességeit akarja csökkenteni, a célország adaptációs lehetőségei korlátozottabbak, a legalább részleges eredményesség valószínűbb, és a fogadó társadalom, kormányzat reakciója kevésbé számít. Hasonlóképpen, a rezsím megbuktatására irányuló gazdasági korlátozások a fogadó kormány túlélési kérdéseiként értelmezhetők, a behódolás pedig kizárt. Ezért a gazdasági hadviselés inkább a geoökonómia fogalomrendszeréhez áll közel, az a „háború logikája üzleti nyelvezetben”.¹²

A HSE-kutatásokat övező recepció képezi a szakirodalom törzsét. Az ok-okozati viszony megállapíthatóságára vonatkozó kételyek és bizonyítási eljárás értelemszerűen az egyik legnehezebb pontja az eredményesség vizsgálatának.¹³ Főleg hosszabb szankciós esetekben a külpolitikai, adott esetben a katonai kontextus is változó, nem tekinthető állandónak, így előfordulhat, hogy az elemzés során „több változónk lesz, mint egyenletünk”. A célmeghatározást övező bizonytalanságok is csak kellő leegyszerűsítés mellett alkalmazhatók az eredményesség megállapításakor. Naiv elképzelés, hogy a kezdeményező országok és/vagy belpolitikai szereplők egységes megfontolások mentén cselekednének,

¹¹ Lásd Dashti-Gibson, Jaleh – Davis, Patricia – Radcliff, Benjamin (1997): *On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis*. *American Journal of Political Science*, 41(2), 606–618, illetve Drury, A. Cooper (1998): *Revisiting Economic Sanctions Reconsidered*. *Journal of Peace Research*, 35(4), 497–509.

¹² Luttwak, Edward N. (1990): *From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce*. *The National Interest*, 20, 17–23.

¹³ Pape, Robert A. (1997): *Why Economic Sanctions Do Not Work*. *International Security*, 22(2), 90–136; illetve Elliott, Kimberly A. (1998): *The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?* *International Security*, 23(1), 50–65.

hogyan azok ne változnának az idők folyamán, esetleg valós céljaik ne különböznenek a nyilvánítottaktól.¹⁴

Hasonlóan nyitottak az adaptáció értelmezésének kérdései,¹⁵ milyen hatásokra való reakciók sikeresek, mikor sikertelenek. Így például az egyik gyakori, esetünkben is potenciálisan releváns szankciós kimenetel, a behódolás hiánya, de azzal egyidejűleg a gazdasági potenciál radikális csökkenése vajon nevezhető-e sikeres adaptációnak, a célország szempontjából eredményes megfelelésnek. Végezetül nem meglepő módon az eredményesség mérésének relevanciájára vonatkozó kételyek¹⁶ révén kristályosodtak ki azok a szempontok, amelyek mentén a szankciós gyakorlat értékelhető, illetve javítható. Mérhető-e egyáltalán az eredményesség, ha nem volt egy a priori feltevés a hatás mechanizmusára, a gazdasági nyomás érvényesülésének mikéntjére? Nem érdemibb, de legalábbis szükséges kérdés-e a „Hogyan hat a szankció?” az eredményességre vonatkozó tapasztalás során?

Ezek a viták, részben épp a szempontok számossága miatt, nem konvergáltak egy egységesen képviselhető eljárásrendhez. A HSE által követett szempontrendszer máig mérvadó, de a kritikai irodalom szinte összes felvetése is releváns, és nem képeznek egységes elemzési keretet. Ennyiben minden szankciós vizsgálat egyedi és az esetek többségében szubjektív döntésekre is támaszkodik. Mára a szankciós gyakorlat tanulmányozása a tudományos komparatvizitika igazi vadászterületévé vált, ahol viszonylag rugalmasan alakíthatók ki eltérő tartalmú tipológiák és rendszertani csoportok, illetve vonhatók le általánosabb érvényű megállapítások.¹⁷ Utóbbi időben elterjedt a nem demokratikus nagyhatalmak által folytatott szankciós gyakorlatok vizsgálata,¹⁸ ahol a nyomásgyakorlás gyakran vagy akár mindig nyíltan nem deklarált célok mentén történik, adott esetben – például Kína – az unilaterális, a nem az ENSZ által jóváhagyott szankciók teljes elutasítása mellett. Ettől függetlenül kevés kétely van, hogy például a Tajvan diplomáciai elismerését övező pekingi recepció alapvetően vizsgálható a szankciós módszertannal. Ugyanakkor továbbra is vannak a területnek „fehér foltjai” – így például az úgynevezett „okos szankciók” eredményességére vonatkozóan még szinte semmilyen érdemi tapasztalati vizsgálat nincs.

Oroszország, hasonlóan Észak-Koreához, Iránhoz vagy Kubához, a napjainkban is aktív, nagy szankciós történetfolyamok egyike. Oroszország, illetve a Szovjetunió az 1917-es

¹⁴ Preeg, Ernest H. (1999): *Feeling Good or Doing Good with Sanctions: Unilateral Economic Sanctions and the U.S. National Interest*. Washington D.C.: CSIS Press; Drezner, Daniel W. (1999): *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁵ Elliott, Kimberly A. (2005): Trends in Economic Sanctions Policy: Challenges to Conventional Wisdom. In Wallenstein, Peter – Staibano, Carina (szerk.): *International Sanctions: Between War and Words in the Global System*. Abingdon: Frank Cass, 3–14, illetve Tierney, Dominic (2005): Irrelevant or Malevolent? UN Arms Embargoes in Civil Wars. *Review of International Studies*, 31(4), 645–664.

¹⁶ Kirshner, Jonathan (2002): *Economic Sanctions: The State of the Art*. *Security Studies*, 11(4), 160–179; illetve Jones 2015.

¹⁷ Grauvogel, Julia (2021): *The Internal Opposition Effect of International Sanctions: Insights from a Qualitative Comparative Analysis*. In Bergeijk, Peter A. G. van (szerk.): *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham: Edward Elgar, 202–222.

¹⁸ Karkkainen, Annina (2016): *Does China Have a Geoeconomic Strategy towards Zimbabwe? The Case of the Zimbabwean Natural Resource Sector*. *Asia Europe Journal*, 14(2), 185–202.

bolsevik forradalom óta folyamatosan blokádnak, de legalábbis kereskedelmi és pénzügyi korlátozások célpontja volt. A Szovjetunió szétesését követően is a modern Oroszországot folyamatosan, még ha nem is rendszerszerűen érték szankciós intézkedések, úgy a cseccsenföldi hadjáratok, mint emberi jogi vagy egyéb megfontolásokból. Ettől függetlenül 2012, a Magnyickij-törvény amerikai elfogadása számít egyfajta fordulópontnak, amikor a putyini Oroszország magatartását már normatív és tudatos módon korlátozta, illetve büntette először az Egyesült Államok, kicsit később már a nyugati közösség. A 2014-es krími annexió és kelet-ukrajnai konfliktus volt az a mérföldkő, ahonnan kezdődően az Oroszország elleni szankciós gyakorlat mennyiségileg és minőségileg is a nagypolitikai eszköztár szerves részévé vált. Innen kezdve tanulmányozza a szakirodalom.¹⁹

A 2022 folyamán életbe lépett orosz szankciós kosár főleg méretében új határokat szab a szankciópolitikának. Mint ahogy az amerikai pénzügyminiszter is kijelentette a háborúindítás harmadnapján, soha korábban ekkora entitásokat nem próbáltak elszigetelni, a szankciók pedig bizonyos globális következményekkel fognak járni.²⁰ Ellentétben Iránnal, Észak-Koreával vagy Venezuelával, az orosz szankciós eset dimenzionálisan nagyobb és felvet rendszerszintű kérdéseket. Vajon tekinthető-e a nemzetközi politika és világgazdaság állandónak egy ilyen léptékű beavatkozás mellett? Amennyiben különösebb következmények mellett kiiktatható Oroszország a nemzetközi gazdasági vérkeringésből, degradálhatók képességei, mit jelent ez a többi, nála kisebb középhatalom (például Törökország, Szaúd-Arábia, Brazília, Mexikó stb.) vagy a nála csak némileg nagyobb nagyhatalmak (India vagy Kína) számára? Egy ilyen hegemoniális eszköz sikeres bevetése, új képességek feltárása okoz-e majd viselkedésváltozást az alkalmazók, az Egyesült Államok vagy az Európai Unió részéről? Milyen következményekkel jár, ha Oroszország átvészeli ezt az időszakot, vagy akár sikeresen adaptálódik azokhoz? Pusztán az a tény, hogy ezeket a kérdéseket az orosz eset kapcsán fel kell vetnünk, azt sugallják, hogy a szankciós gyakorlat egyik meghatározó pontjához jutottunk.

Egy befejezetlen krónika – az orosz–nyugati szankciók 2014 óta

Egy lehetetlen küldetés – szankciós feltartóztatás és megbékítés 2022 előtt

A 2022 előtti nyugati szankciós magatartás nem feltétlenül irányadó a háborút követő viselkedést illetően. A jobbra, de nem kizárólag a krími annexió és kelet-ukrajnai konfliktus kapcsán hozott intézkedések, illetve azok orosz recepciója és adaptációja egy korlátozott mederben tartott konfliktushoz kötődött. Ehhez képest az orosz–ukrán háború jelentős fordulatot hozott Oroszország megítélésében kiváltképp Európában, első alkalommal

¹⁹ Orosz oldalról is ettől kezdve készülnek rendszeres elemzések a területről. Lásd Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²⁰ U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: home.treasury.gov [2022. 02. 23.] és U.S. Department of the Treasury (2022): *US Treasury Secretary Janet Yellen Acknowledges 'some Global Fallout' from Any Russia Sanctions*. [online], The India Times, 2022. 02. 17. Forrás: indiatimes.com [2022. 02. 23.].

okozott a költségkorlátokkal kapcsolatos aggodalmakat (nemzetközi olajár) az Egyesült Államokban. Az előtörténet feltehetően nem segített az orosz oldalon sem objektíven felmérni a potenciális szankciós fenyegetést, sok vonatkozásban alulbecsülték azt. Már csak ezért sem érdemes a 2022 előtti szankciós gyakorlatot az azt követő események fényében értékelni. A korábbi intézkedések bár gazdasági költséget rendeltek az orosz magatartás bizonyos elemeihez, és sokszor hivatkoztak az elrettentésre mint szempontra, aligha feltételeztek egy ilyen nagyarányú nemzetközi normaszegést. Ezért nem is tűzhatték ki célul az attól való arányos elrettentést, nem rendeltek ahhoz hiteles eszközöket, aminek következtében közvetve akár növelhették is az orosz önbizalmat.

Ettől függetlenül 2014 és 2022 között pusztán a joganyag numerikus mérete alapján Oroszország Irán után a második legszankcionáltabb országgá vált.²¹ Számszerűleg a közel háromezer intézkedés legjava az Egyesült Államok és az Európai Unió által hozott úgynevezett „okos szankció” volt, amelyeket bizonyos cselekményekben érintett, befolyásos természetes személyek, cégek vagy hozzájuk kapcsolódó jogi személyek ellen hoztak. Ugyanakkor voltak ennél jelentősebb, szektorális, a fegyverexportot, az olajipart és a pénzügyi szektort érintő korlátozások is. Összességében azonban a szankciós rezsim nem nevezhető totálisnak, amennyiben nem célozta Oroszország teljes elszigetelését, a gazdasági rezsim paradigmaváltását, és leszámítva Washingtonnak az orosz fegyverexportot ellehetetlenítő törekvését, még iparági keretekben sem okozott kezelhetetlen helyzeteket.²²

A korlátozások zömét a nyugati kormányok a 2014–15-ös krími annexióra és kelet-ukrajnai konfliktusra válaszul hozták. Az ebből eredő károkat orosz kormánytisztviselők 60 és 250 milliárd dollár körüli értékben határozták meg azok első két évében. Orosz kutatók 170 milliárd dollárnyi közvetlen és 400 milliárd dollárnyi közvetett kárról számoltak be az első három évben, míg nyugati számítások az EU GDP-jének 0,3–0,4%-os csökkenésével számoltak és 8–10%-os orosz GDP-visszaesést láttak indokoltnak a teljes szankciós időtartamra.²³ A hatások számszerűsítését nehezíti, hogy ugyanekkor drasztikusan, 60–80%-kal csökkentek a nemzetközi olajárak, illetve az orosz gazdaság növekedése strukturális okokból eleve lassult. Mindezek a hatások eredőjeként rövid időre – 2015-ben – 2%-os recessziót élt át az ország.

Több tényező is megkérdőjelezi, hogy a nyugati–orosz viszonylatban lehetett volna eredményes és hiteles szankciós játszmat folytatni 2022 előtt. Orosz részről a Krím annexiója példátlan támogatást élvezett a lakosság körében, a korai hőskort és a pénzügyi válság előtti időszakot idéző népszerűséget szerzett a putyini rezsim számára. A Levada Központ által 1999 óta mért úgynevezett „Putyin-rating”²⁴ 61%-ról 89%-ra emelkedett,

²¹ Vuksic 2022.

²² Kuprijanov, Alekszej (2020): Vlijanyije antirosszijszkij szankcij SZSA na szotrudnyicsesztvo Rosszii i Indii v vojno-tenhnyicseszkij szfere. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 241–247. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²³ Tyimofejev, Ivan (2020): Szankcii protyiv Rosszii: podhodi SZSA i ESZ. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 138–139. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²⁴ A minden hónapban feltett kérdés: „Támogatja-e Vlagyimir Putyin elnöki (miniszterelnöki) tevékenységét? (támogatja/nem támogatja)”. *Putin's Approval Rating*. [online], Levada Center, 2022. 06. 31. Forrás: levada.ru [2022. 07. 13.].

és nagyjából tartotta is ezt a szintet 2018-ig. A lakosság kétharmada nem gondolta, hogy Oroszország megsértette volna a nemzetközi jogot, vagy hogy ne érte volna meg az annexió.²⁵ Semmilyen érdemi lehetőség nem mutatkozott erre és a korszak döntéseinek befolyásolására, a kormány népszerűségére támaszkodva sikeresen alakíthatta a hazai narratívát és mutathatta be a nyugati korlátozásokat igazságtalanként.

Az orosz belpolitikához hasonlóan az amerikai hazai kontextus sem kedvezett egy külpolitikailag optimális szankciós stratégia kialakításához. Részben a végrehajtó hatalom, de kiváltképp a Kongresszus is nagyon széles követelési skálával, inkább a gazdasági hadviselésre emlékeztető módon hozott intézkedéseket és törvényeket. Az amerikai magatartás 2015-öt követően egyre kevésbé fókuszált Ukrajnára. A 2017-es CAATSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act²⁶) törvény nemcsak Iránnal és Észak-Koreával helyezte egy sorba Oroszországot, de az amerikai választásokba való beavatkozástól, a kibertámadásokon, az emberi jogi aggályokon, az energetikai kérdéseken át a teljes orosz külpolitikai stratégiával bezárólag fogalmazott meg követeléseket Moszkvával szemben. Az orosz recepció nem véletlenül mind az amerikai szankciós magatartást, mind az Egyesült Államok ukrajnai ténykedését és növekvő fegyverkezését az orosz viselkedéstől függetlennek, autonóm dinamikájúnak, rosszabb esetben hegemon nyomásgyakorlásnak tekintette.²⁷ Összességében az amerikai szankciós korlátozások az egyik lehető legrosszabb kontextusban érvényesültek. Aligha csökkentették érdemben az orosz képességeket, nem támasztották alá kellőképp az amerikai feltartóztatási törekvéseket. Viszont irreverzibilis jellegükből fakadóan alkalmatlanok voltak az orosz magatartás deeszkaláció irányába való befolyásolására is. Megváltozhatatlannak, növekvőnek és fenyegetőnek tündek, miközben valós potenciális méretüket nem sikerült Oroszország felé megmutatni.

Az Európai Unió ehhez képest feltételesebb és Ukrajnához jobban kötődő szankciós magatartást alakított ki. Itt is beszüremkedtek egyéb elemek, a 2018-as vegyifegyveres Szkripal-merénylet vagy a GRU csehországi szabotázsakcióira vonatkozó ismeretek napvilágra kerülése 2021-ben új korlátozásokat eredményezett. Mindazonáltal az Unió korlátozásainak zöme a minszki békefolyamathoz kötődött, annak életbe lépése esetén elvileg feloldották volna a szankciók derékhatát. Ugyanakkor az Unió és tagállamainak magatartása felülről korlátos volt, sem a belpolitikai nyomás alacsony mértéke, sem az uniós konszenzuskényszer miatt nem lehetett azokat fokozni. Az Európai Unió egésze mérsékelt magatartást tanúsított és nem tudott volna egyetértést teremteni egy markánsabb fellépés köré. Mindez és a külpolitikai napirend egyéb elemei jelentős különbségeket eredményeztek a transzatlanti relációban. Az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti magatartásbeli különbségekre jó példa volt a 2018-as iráni szankciók ügyében jelentkező elvi ellentét vagy a Trump-kormányzatnak az Északi Áramlat 2-vel kapcsolatos szankciós magatartása. Ez utóbbi kifejezetten megterhelte a német–amerikai

²⁵ *Krím*. [online], Levada Center, 2021. 04. 26. Forrás: levada.ru [2021. 06. 16.].

²⁶ U.S. Congress (2017): *Countering America's Adversaries Through Sanctions*. [online], 2017. 08. 02. Forrás: congress.gov [2019. 04. 12.].

²⁷ Tyimofejev, Dmitrij (2020): *Prediszloviye*. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. 7. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

viszonyt és csökkentette az orosz ügyekben mutatott nyugati egységet. Ugyanakkor az európai álláspont minden, Moszkva szemszögéből kedvezőbb karakterisztikája ellenére sem volt képes eredményeket felmutatni. A minszki folyamat eleve létező gyengeségei és a szereplők ellenérdekei miatt elakadt, míg a német vagy francia diplomácia képtelen volt érdemben befolyásolni az orosz–amerikai és az orosz–ukrán ellentéteket. Az ukrajnai háború egyformán kudarc a nyugat-európai megbékéltető és az atlantibb orientációjú feltartóztatási irányzatok számára is.

Paradox módon az orosz gazdaságpolitikai ellenálló képesség és a fenyegetéshez való adaptáció volt a 2014–15-ös szankciók egyik leglátványosabb következménye. A pénzügyi következmények enyhítése végett létrehozták a nemzeti fizetési rendszert, a nemzeti bankkártyarendszert, bevezették és elkezdték terjeszteni saját bankkártyájukat (MIR).²⁸ Az érzékenyebb technológiák esetében szövetségi programok mellett felgyorsították az importkiváltást, és az Európai Unió ellen meghozott, a mezőgazdasági termékimportra kivetett korlátozások révén jelentős kapacitásfejlesztést hajtottak végre az agráripari ágazatban, erősítve az önellátást. Mikroszinten a legtöbb vállalkozás képes volt adaptálódni az új helyzethez.²⁹ Jelentős politikai intervenció révén tovább gyorsították a már amúgy is zajló távol-keleti energiaexportot segítő beruházásokat, a szankciók valószínű következménye volt a Szibéria Ereje gázvezetékéről Pekinggel való 2014. májusi megállapodás.³⁰ Feltehetően az orosz kormányzat bízott a pénzügyi ellenálló képességében is, a 600 milliárd dollárt meghaladó valutatartalékban és a dollárállomány tudatosan lecsökkentett szintjében is.³¹ Mindezek az intézkedések a valószínű, általuk okozott önbizalmon túlmenően 2022-ben megóvták Oroszországot a teljes pénzügyi káosztól és döntő módon hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzat megőrizhette cselekvőképességét az első hetekben.

A totális szankciós háború kora

A 2022 februárjától kialakuló helyzet radikálisan más megközelítést igényelt az összes érintett részéről. Az agresszió orosz részről nyílt jellege és léptéke a nyugati világban mind stratégiai, mind belpolitikai értelemben lépéskényszert teremtett. Előbbi vonatkozásában az orosz fenyegetés valamilyen szintű, formájú és időtávú feltartóztatása, illetve nemzetközi szintű példa statuálása elemi biztonsági igénnyé vált. A nyugati közvélemény pedig komoly nyomás alá helyezte a kormányzatokat, hogy hatékony és látványos intézkedéseket hozzanak, tulajdonképpen azonnal. Az első két-három hónapban az Egyesült Államok és az Európai Unió legtöbb országa dinamikus, sokszor egyeztetett módon reagált a válságra, és az amúgy már akkor is létező véleménykülönbségek eltörpültek.

²⁸ Deák, András (2019): From Interdependence to Vulnerability: EU-Russia Relations in Finance. In Raik, Kristi – Rác, András (szerk.): *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 162–181.

²⁹ Panibratov, Andrei (2021): *Sanctions, Cooperation, and Innovation: Insights into Russian Economy and Implications for Russian Firms*. *BRICS Journal of Economics*, 2(3), 4–26.

³⁰ Részletesebben Henderson, James (2014): *The Commercial and Political Logic for the Altai Pipeline*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2014. 12. Forrás: oies.org [2022. 07. 18.].

³¹ Andrianova, Anna (2022): *Putin's Financial Fortress Blunts Impact of Threatened Sanctions*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: bloomberg.com [2022. 07. 18.].

Ellentétben a korábbi időszakokkal, Washington és Brüsszel, illetve az európai fővárosok magatartásában a rövid és középtávon elérhető maximális nyomásgyakorlás vált elvárassá, és a képességek jelentették annak érdemi korlátját. A kormányzatok magatartását nagymértékben kiegészítették a multinacionális vállalatok részben üzleti, részben erkölcsi döntései, amelynek révén fokozták az orosz piacot érintő bojkottot és/vagy kivonultak onnan.³²

Moszkva előnyben volt a felkészülést illetően, ő döntött a támadás időzítéséről és mértékéről. A korábbi években tudatosan csökkentették az amerikai pénzügyi kitettséget, minthogy ezen eszköz szankciós alkalmazása bizonyos volt Washington részéről. 2021 ősztől ugyancsak szűkítették az európai földgáz kínálatot, ami tekinthető a háborúra való felkészülésnek is. Ugyanakkor a nyugati fellépés egységességére és maximális mélységére feltehetően nem voltak felkészülve. Így sikerült a jegybanki tartalék mintegy felét Nyugaton lefoglalni,³³ a technológiai embargó széles körben ért iparágakat (légi közlekedés, autógyártás, távközlés stb.) váratlanul, és az intézkedések több más esetben is a vártnál nagyobb sokkot okoztak. A szankciók, kiegészülve a katonai-háborús szempontok döntéshozatali primátusával, paradigmátikus változást sejtetnek az orosz gazdaságon belül. Az ország több egyéb hatás mellett egy komoly strukturális sokkot is kénytelen lesz elszenvedni az elkövetkező években, teljes mértékben kiszakad a nyugati, és részlegesen a világ gazdaság meglévő szövetéből.

Az Oroszország – és sok esetben Belarusz – ellen hozott szankciók több tipológia szerint csoportosíthatók. Amennyiben a szektorális elválasztást alkalmazzuk, a leggyorsabban bevezetett intézkedések a *pénzügyi szankciók* voltak.³⁴ Az Egyesült Államok a háború első három hónapja alatt szinte az összes orosz nagybankot valamilyen szintű korlátozással sújtotta, a legsúlyosabb esetekben exterritoriális jelleggel kizárta őket az úgynevezett dollárrendszerből. Ennek értelmében nemcsak hogy amerikai jogalanyok nem folytathatnak ezekkel az orosz pénzintézetekkel semmilyen tranzakciót, de bármilyen más, harmadik országbéli pénzintézet is szankcionálható az Egyesült Államokban, amennyiben így jár el. Ezzel egyidejűleg az Európai Unió megtiltotta a SWIFT-rendszer használatát a legfontosabb pénzügyi intézmények és a jegybank számára, a G7-tagállamok pedig lefoglalták az orosz valutatartalék durván felét. Ezek az intézkedések rendkívüli mértékben megnehezítették külföldi átutalások indítását és fogadását, illetve a vonatkozó ügyletek lebonyolítását. Az idő előrehaladtával e korlátozásokat kiegészítették orosz, nem pénzügyi intézmények, bányavállalatok, külkereskedelmi vállalkozások aktívára és számláira vonatkozó egyéb intézkedésekkel is (például Gazprom, Jevraz Holding stb.).

Ugyancsak a kezdetektől jelentkezett a *technológiai embargó*, amelynek során nagyon széles körben tiltották meg műszaki áruknak és szolgáltatásoknak az Oroszországba való eladását. Ezt a kört az Egyesült Államok és az Európai Unió második szankciós csomagja

³² *Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain*. [online], Yale School of Management, 2022. 07. 18. Forrás: som.yale.edu [2022. 07. 18.].

³³ DiCamillo, Nate (2022): *The G-7 has Frozen All of Russia's Reserve Assets in Their Countries*. [online], Quartz, 2022. 02. 28. Forrás: qz.com [2022. 07. 18.].

³⁴ Bown, Chad P. (2022): *Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline*. [online], PIIE, 2022. 07. 01. Forrás: piie.com [2022. 07. 18.].

nyitotta meg, amelyben még csak félvezetők, tranzisztorok és egyéb, kettős felhasználású termékek exportjának taxatív tilalma szerepelt.³⁵ Ennél is jelentősebb, hogy több mint 1000 nyugati cég vonult ki, függesztette fel vagy csökkentette érdemben tevékenységét Oroszországban.³⁶ Ezek közt vannak meghatározó technológiai, számítógépes, gép- és feldolgozóipari vállalatok, gyakran nem helyettesíthető termékekkel vagy szolgáltatásokkal. Néhány területen, mint például az autógyártás, a légi közlekedés, a távközlés vagy a feldolgozóipari tevékenységek zöme, a további működéshez tucatszámú olyan alkatrészre vagy licenzre lenne szükség, amelyek most legális módon nem állnak rendelkezésre. A hatást fokozza, hogy az elmúlt 30 évben – ellentétben a Szovjetunió tudatos műszaki autarkia törekvésével – a beruházások során a technológiai eredet és biztonság nem volt szempont. Így mindez vagy az orosz állóeszköz-állomány jelentős cseréjét vagy a tevékenység visszaszorulását feltételezi. Feltehetően a technológiai embargó kiterjedt csoportja fogja képezni az egyik legkevésbé kezelhető és hosszan érvényesülő szankciós hatást.

Bizonyos mértékig köztes közeget képeznek a *logisztikai*, illetve az egyéb üzleti együttműködést ellehetetlenítő szankciók. Ide sorolhatók az EU és Oroszország közti közvetlen légi közlekedés leállítás, a közúti és vasúti teherforgalom korlátozása orosz regisztrációjú járművek számára, az orosz teherhajók kiltítása a legtöbb európai kikötőből. Ezeket kiegészítette egy sor beruházási tilalom, a biztosítási szolgáltatások tilalma és az Oroszországhoz bármilyen módon kötődő üzletemberek és vállalatok tulajdonának rendkívül széles körben való lefoglalása, aktívaik befagyasztása. Bár ezek az intézkedések hatásukat tekintve jócskán átfednek a korábbi korlátozásokkal, a korábbinál közvetlenebb módon érvényesülnek és zárnak be kiskapukat. Így például az orosz teherforgalom korlátozása az európai kikötőkben nemcsak az európai orosz olajexportot nehezíti meg, de a kisebb tankerekből a nagyobbakba való átrakodást is, csökkentve ezáltal a nem nyugati piacokra, például Indiába irányuló exportot is. Ausztrália timföldeladási embargója értelemszerűen gondokat okozott az orosz alumíniumgyártásban és drágább beszerzésre kényszerítette az orosz Ruszalt.

Kétségtelenül a nyugati országok számára a legnagyobb kihívást az orosz export dekonstrukcióját, az *energiahordozók és nyersanyagok bojkottját* célzó intézkedések jelentik. Az orosz kivitel nagyobbik fele energiahordozó, a maradék is bányászati termék, magas energia- és/vagy nyersanyag-intenzitású feldolgozott, esetleg mezőgazdasági termék.³⁷ Ezeken a piacokon a rövid távú helyettesítő termék gyakran nem áll rendelkezésre, az orosz kitérő magas, és a termék lehet stratégiai, amennyiben széles körű problémákat okoz a hiánya. Ehhez képest az Európai Unió kezdetben a luxustermékek és a nélkülözhető nyersanyagok importját korlátozta (ezüst, gyémánt), majd a sok vitát kiváltó hatodik szankciós csomagjában a nem vezetékes olaj- és olajtermékimport kivezetését is elrendelte 2022. decemberi (nyersolaj) és 2023. februári (olajtermék) határidővel. Nemzeti szinten, például Németország nagy horderejű intézkedéseket hozott az orosz földgázimport 2025-ig való kiváltására. Ezen exporttermékeknek alternatív piacokra, főleg

³⁵ Bown 2022.

³⁶ Yale School of Management 2022.

³⁷ Broom, Douglas (2022): *What Else Does Russia Export, Beyond Oil and Gas?* [online], World Economic Forum, 2022. 03. 18. Forrás: weforum.org [2022. 07. 18.].

a Távol-Keletre való orosz átirányítása infrastrukturális korlátokba ütközik, volumenvesztést és önköltség-növekedést okozva az orosz oldalon. Ugyanakkor ezek a lépések okozzák mind a világpiacon, kiváltképp Európában a legkomolyabb piaci feszültséget, a lakosság és az üzleti szereplők részéről a költségáldozatot, illetve ez a terület az, ahol Moszkva a siker esélyével kezdeményezhet Európa ellen szankciós játszmákat.

Összességében a szankciókat elrendelő közel 40 ország három hónap alatt a maximális megszorításokat alkalmazta. Az Európai Unió hatodik szankciós csomagját követően nincs olyan érdemi intézkedés, amelynek révén ezek az országok fokozni tudnák az Oroszországot érintő totális nyomásgyakorlást. E tanulmány megírásának idején, 2022 augusztusában a szankciós intézkedések következetes végrehajtása, az azt alkalmazó országok körének esetleges kiterjesztése jelentheti a további fejlődési utat. A várakozások szerint ezek a korlátozások, kiegészülve a háborús hatásokkal nagyon komoly, 10% körüli recessziót okozhatnak 2022–23-ban Oroszországban.³⁸ A gazdasági visszaesés időtávját növelheti annak strukturális és kiterjedt jellege. Értelemszerűen a népesség széles csoportjai fogják azt különféleképp érzékelni, attól függően, hogy a kormányzat miképpen tudja majd az így kialakuló válságot, annak költségeit kezelni és kiemelt csoportokat attól megóvni. Ugyanakkor a nyugati, kiváltképp az európai kezdeményezők számára okozott gazdasági kár is jelentős. Ennek csak kisebb része származik az orosz (és ukrán, belarusz) piac, export elvesztéséből, nagyobb hányada a magasabb energia-, nyersanyag- és mezőgazdasági terményárakon keresztül érvényesül.³⁹

Oroszország kezdetben csak nagyon mérsékelten alkalmazta a rendelkezésére álló, a nyugati országokat érintő szankciós képességeket. Ennek egyik oka nyilvánvalóan a relációs aszimmetria, miszerint a részéről felhasználható gazdasági arzenál korlátozottabb. Másrészt a háború első szakaszában az orosz vezetés szemmel láthatóan nem volt felkészülve egy ilyen széles körű gazdasági hadviselésre, talán nem is tartotta azt fontosnak. Ezért a kezdeti szakaszban inkább tükörszankciók meghozatalára került sor, ami értelemszerűen nem tekinthető érdemi válasznak. Ugyanakkor az európai piacon már 2021 őszétől, még a háborút megelőzően korlátozták a gázexportot és így növelték az árszinteket, csökkentették a tárolói állományokat. Ez lehetett a háborút felvezető gazdasági stratégia része, annál is inkább, mert 2022 tavaszától kezdődően a Gazprom meglehetősen nyíltsággal állította le a szállításokat bizonyos országok és cégek számára (Lengyel- és Finnország, Bulgária, illetve több nyugat-európai importőr), majd nyár elejétől drasztikusan csökkentette a többiek számára nyújtott volumeneket. Mindez még makroszinten is szinte kezelhetetlen energiaár-növekménnyel és komoly gázhiánnyal fenyegetett 2022–23 telén, amelynek révén megbénítható a kelet- és közép-európai országok (ideértve Német- és Olaszországot) ipara. Ugyanakkor Moszkva nem feltételes módon alkalmazta

³⁸ A Bécsi Külgazdasági Tanulmányok Intézete (WIIW) 9–15% közötti orosz visszaesésre 2022-ben, hasonlóképpen a finn Fejlődő Gazdaságok Intézete (BOFIT) szerint a 2010-es évek elejének szintjére esik vissza a nemzeti össztermék. Vaszilij Asztrov (WIIW) és Iikka Korhonen (BOFIT) előadásai a KRTK VGI Visegrád-konferenciáján, 2022. június 7.

³⁹ Míg az orosz exportpiac elvesztése legfeljebb 0,4%-kal csökkenti egyes kelet-európai országok nemzeti össztermékét (Bulgária, Szerbia, Litvánia), addig az energiahiány szélsőséges esetekben brutális 2-6 százalékpontos növekedésvesztést okozhat az eredetihez tervezetthez képest. Az EU keleti tagállamai közül kiemelten érintett lehet Magyarország, Szlovákia és Csehország. Asztrov 2022.

a „gázfegyvert”, nem kommunikálta a követeléseit, ezáltal is fenyegetőbbé és nehezebben kezelhetővé téve magatartásának értelmezését.

Szankciós elemzés

Kiinduló kondíciók

Minden sikeres szankciós politikához szükség van a felek közötti interdependenciára és aszimmetriára.⁴⁰ Előbbi tulajdonképpen a politikai nyomásgyakorlás „nyersanyaga”, az egymásrautaltságot felszámolva lehet a célország számára gazdasági károkat okozni és így politikai engedményeket elérni. Az aszimmetria – amely részben a gazdaságok mérete, de legfőképpen a reláció szűkíthetőségéből fakadó károkozás képességével arányos – ugyanolyan fontos és szükséges feltétel, mint egy hagyományos katonai konfliktus esetén a fegyveres erőfölény. Ennek megfelelően a mostani orosz szankciós rendszer visel néhány, nehezen változtatható alapkontúrt. Ezek nagyjából kijelölik azt a gazdasági-politikai teret, amelyben a felek a szankciós játszmat folytatják.

A világ országainak többsége eleve nem ítélte el az ukrajnai orosz agressziót, nem vezettek be gazdasági korlátozásokat Moszkva ellen. A mostani szankciós rezsim a tágran értelmezett nyugati szövetségi rendszerre korlátozódik, élén az Egyesült Államok és az Európai Unió intézkedéseivel, amelyekhez több-kevesebb elzántsággal csatlakozott Japán, Dél-Korea, Ausztrália, Kanada, illetve néhány kisebb európai (Svájc, Norvégia stb.) és nem európai állam (például Új Zéland). Durva becsléssel ez a csoport a 2021-es vásárlóerő-paritáson mért globális GDP bő 40%-át adja.⁴¹ Aligha lehet univerzális intézkedésekről beszélni, értelemszerűen nem sikerült azokat az ENSZ keretei közé helyezni, de olyan meghatározó szereplők is a körön kívül maradtak, mint a BRICS-tagállamok, köztük Kína és India, illetve a posztszovjet térség országai.

E szankciós körön kívül elhelyezkedő országok és vállalatok magatartása fontos és idővel egyre meghatározóbb tényezővé válik majd a gazdasági nyomásgyakorlás eredményességét illetően. Az első időszakban ezek a kereskedelmi relációk is összeroskadtak az általános orosz gazdasági káosz, a fizetési és szállítási problémák, a szélsőséges árfolyamingadozások következtében.⁴² Ugyancsak alkalmazhatók ellenük úgynevezett másodlagos szankciók, főleg az Egyesült Államok részéről. Ilyen esetekben az Oroszországgal való együttműködést Washington szankciókkal büntetheti, mint ahogy történt az bizonyos kínai technológiai cégek esetében és sikeresen fenyegetett ilyennel nem nyugati távközlési vagy elektronikai exportőröket. Ugyanakkor a totalitás hiánya növeli az orosz adaptáció eredményességét. Így például jelentős, közel 30 dolláros árengedménnyel ugyan, de Moszkva érdemben növelni tudta távol-keleti olajeladásai volumenét. Fordított szempontból, a „szankciótörés”, Oroszország rászorultságának kihasználása, a kivonuló nyugati cégek piaci pozícióinak átvétele vonzó üzleti és politikai lehetőség egy

⁴⁰ Hufbauer–Schott–Elliott 2007.

⁴¹ 40,73%, saját számítás, IMF WEO 2022.

⁴² Így például a Kínából érkező import nagyjából felére, az Indiából behozott árumennyiség a korábbi havi szintek negyedére esett 2022 március–áprilisában, Korhonen 2022.

küvülálló számára. Ennyiben hosszabb távon a nem nyugati országok diplomáciai, gazdasági álláspontja nagyon fontos komponense a szankciós rezsimnek. Mivel azt mélyíteni a nyugati országok rövid és középtávon nem tudják, a kezdeményező országok körének bővítése, de legalább a korlátozásokat nem alkalmazók semleges, elzárkózó magatartásának kikényszerítése elemi tényező.

Másrészt Oroszország minden gazdasági gyengesége ellenére is a vásárlóerő-paritáson mért globális nemzeti össztermék 3,1%-át adta 2021-ben.⁴³ Ez jócskán meghaladja más, totális vagy ahhoz közelítő szankciók alá vont nemzetgazdaságok méretét, mint például az iráni 1%-ot vagy Venezuela 0,1%-át. Ezen összehasonlításban Oroszország a Föld hatodik legnagyobb gazdasága, de folyóáras dollárban számolva is a 11. a rangsorban. A hidegháború lezárása óta soha ekkora gazdaságot nem értek frontális szankciók. Ennyiben mind az alkalmazott eszközöket, mind az azokhoz fűzött várakozásokat ehhez a tényhez kell idomítani. Ez a méret annyiban kritikus és minőségileg más léptéket jelent, hogy a szankciók következményeiként nem feltétlenül lehet a globális gazdasági-politikai környezetet teljes mértékben állandónak venni. Míg például Észak-Korea vagy Afganisztán gazdasági blokádja értelemszerűen nem érintették a globális ellátási viszonyokat, ez nem feltétlenül mondható el az orosz nagyságrend mellett.

Ezt a méretarányt és a visszahatás lehetőségét növeli, hogy Oroszország széles és mély nyersanyagexportóri portfólióval rendelkezik. A globális olajtermelés durván 12%-a, a földgáztermelés 17%-a innen jön.⁴⁴ Az előbbi volumen az olajpiac rugalmatlansága okán még középtávon sem tűnik teljes mértékben kiválthatónak, míg csökkentése nagyon komoly árnövelő tényező lehet. Hasonló az európai földgázpiacon az orosz jelenlét leépítésének kérdése, csak többéves és nagyon jelentős áldozatok árán váltható ki a Gazprom az EU keleti felén. Ezen túlmenően azonban van legalább fél tucat nyersanyag, mint például a palládium (a globális termelés 40%-a), nikkell (11%), alumínium (6%), szén (5%), réz (4%), a napraforgó (27%), a gabona (a világkereskedelem 18%-a) vagy a műtrágya (a globális export 16%-a), amelyek orosz kivitelének csökkentése árfelhajtó hatású, így nem feltétlenül csökkenti kellő mértékben Moszkva exportbevételét, cserébe növeli a kezdeményezőök költségeit. Éppen ezért az orosz exportvolumen nem sikerült dekonstruálni, az ország fél évvel a háború megindítását követően is becslések szerint napi szinten 1-1,5 milliárd dolláros külkereskedelmi bevételre tesz szert, amelynek teljes elapasztására nem nagyon van remény. Így például 2022 májusában, csökkenő exportvolumen mellett majdnem 10%-kal, havi 20 milliárd dollárra nőttek az olajkivitelből származó bevételek,⁴⁵ de az orosz kormányzat ennél is magasabb, mintegy 100 milliárd dolláros energiaexport-növekményre számít az év egészében.⁴⁶ Ez meghatározó különbség például az iráni vagy akár a venezuelai szankciókhoz képest, amikor a gazdasági monokultúrák jövedelmét

⁴³ IMF WEO 2022-es adatok.

⁴⁴ *BP Statistical Review of World Energy 2022*. [online], British Petroleum, 2022. 06. Forrás: bp.com [2022. 07. 21.].

⁴⁵ Browning, Noah (2022): *Russian Oil and Fuel Revenue Up Even as Exports Fall – IEA*. [online], Reuters, 2022. 06. 15. Forrás: reuters.com [2022. 08. 02.].

⁴⁶ *Russian Energy Export Revenue To Rise By 'Almost \$100 Billion' This Year*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 08. 17. Forrás: rferl.org [2022. 08. 26.].

érdemben, harmadára-negyedére sikerült csökkenteni egy-két év alatt anélkül, hogy a világpiacon azt megérezte volna.⁴⁷

Egy strukturális és egy konjunkturális tényező tovább növeli a nyugati szankciópolitika kihívásait. Az első az orosz külkereskedelem és külgazdaság földrajzilag diverzifikált jellege, a nem nyugati partnerek dinamikus előretörése az elmúlt két évtizedben. Így például az Európai Unió részesedése a teljes orosz külkereskedelemből a 2005-ös 52%-ról 42,8%-ra csökkent 2018-ra, miközben az APEC-régió 16,2%-ról 31%-ra növelte arányát.⁴⁸ Import tekintetében a két régió közötti rangsorváltás már 2016-ban bekövetkezett, de a távol-keleti-csendes-óceáni térség a kivitel tekintetében is a gyors felzárkózás útján volt a szükséges, főleg kínai olaj- és gázipari infrastruktúra kiépítése révén. Kína részesedése 2020-ra 21%-ra nőtt, Oroszország legnagyobb külkereskedelmi partnerét adva ezáltal.⁴⁹ A 2022-es háború idejére Oroszországnak még mindig meghatározó partnerei voltak a nyugati, főleg európai államok, de ez már nem volt többé kizárólagos és egyoldalú függés.

A kezdeményező országok potenciális költségeit növelte, hogy a háborúra válságos időszakban, feszes nyersanyagpiacok és akadozó ellátási láncok mellett került sor. Ellentétben a 2010-es évek iráni és venezuelai szankciós epizódjaival, a globális olajpiacon véget ért az amerikai palaolaj-forradalom jelentette évtizedes termelésnövekedés, lecsökkentek a tartalékkapacitások. Hasonlóképpen feszesek voltak a nemzetközi gázpiacok, a legtöbb nyersanyagpiac. Ennek megfelelően egy recesszióval fenyegető, alacsony növekedésű világ gazdasági helyzetben magas nyersanyagárak alakultak ki már a háború előtt is, azt követően pedig végképp. Az ilyen, az 1970-es években már megfigyelt stagflációs kondíciók mellett a nyugati országok számára mindenképpen magasabb a társadalmi „költségérzet”, következésképp a szankciók politikai költsége is.

A kezdeményező országok szempontjai, célmeghatározás

A szankciós elemzések talán két legnehezebb pontja a kezdeményezők valós céljainak és a célország reakcióinak felmérése. Ami az előbbit illeti, minden, a háborút megelőző konzultáció és az azt követő, főleg európai szempontból meglepő összetartás ellenére, a szankcionálók tábora nagyon vegyes volt. Eleve nagyon más volt a legtöbb ország gazdasági kapcsolatrendszere Oroszországgal. Az Egyesült Államok számára néhány energetikai terméket leszámítva – nukleáris fűtőanyagok importja, Kaszpi Csővezeték Konzorcium által irányított olajvezeték tranzitja – semmilyen meghatározó érdeke nem volt Oroszországban. Ezeket jobbra kivéve saját szankciós rendszeréből, a teljes pénzügyi és egyéb, gazdasági hegemoniális eszköztárát jelentősebb költség nélkül alkalmazni tudta nyomásgyakorlásra. Szintén nem elhanyagolható az a tény, hogy Washington a 2020-as évekre ismét energiaexportórré vált, kiváltképp földgáz tekintetében. 2021-re, mintegy

⁴⁷ El-Katiri, Laura – Fattouh, Bassam (2012): *On Oil Embargos and the Myth of the Iranian Oil Weapon*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2012. 02. Forrás: oxfordenergy.org [2022. 07. 21.].

⁴⁸ Orosz Szövetségi Vámhatóság: Vnyesnyaja torgovlja Rosszsijszkoj Federacii po gruppam stran. Saját lementett adatok a customs.ru oldalról, többé nem elérhető.

⁴⁹ Orosz Szövetségi Statisztikai Szolgálat (2021): *Rosszsijszkij Sztatisztyicseszki Jezsegodnyik*. Moszkva, 570–612.

fél évtized alatt 95 milliárd köbméterre növelte cseppfolyósított földgázexportját (LNG), és a legjobb úton van afelé, hogy Katart és Ausztráliát hagyva a legnagyobb globális LNG-szállítónak váljon a következő években.⁵⁰ Így jelentős, még ha távolról sem teljes körű és azonnali enyhítést tudott nyújtani az európai vagy távol-keleti importőröknek egy orosz gázkorlátozás esetére. Nem meglepő módon, az Egyesült Államok alacsony költséggel nagy gazdasági nyomást tudott kifejteni Oroszországra.

Hasonló helyzetben volt néhány távolabbi állam, Kanada vagy Ausztrália, ahol a korlátozások nem okoztak érdemi veszteséget és kockázatot a kezdeményezők számára, az intézkedések egyoldalúak voltak az érdemi orosz válaszcspás lehetőségétől mentesen. Ezen országok politikai szinten tudtak döntéseket hozni, az okozott gazdasági érdekkonfliktus jóval kisebb volt, mint Európában lett volna. Így például Ausztrália leállította az orosz timföldexportot, jelentős, mintegy 20%-os kiesést képezve az orosz alumíniumtermelés nyersanyagoldalán.⁵¹ Ezek az országok így alacsony költséggel, de nem túl jelentős hozzájárulást tudtak adni a szankciós rezsimhez.

Ezzel szemben az európai országok, főleg azok keleti és közép-európai része, illetve Japán és Dél-Korea kiterjedtebb kapcsolatokat ápolt mind Oroszországgal, mind a szintén szankcionált Belarusszal vagy a háború sújtotta Ukrajnával. Ezek az intézkedések jelentős költséggel jártak mind a célországok, mind a kezdeményezők számára, valós ellátási dilemmákat képeztek és komolyabb kockázatot képviseltek. Ez is magyarázta ezen országok legtöbbször szankciószepeksítését a múltban. Számukra a frontális szankciós politika nem egyoldalú intézkedés volt, több kimenetellel kellett számolniuk, ahol egészen drámai eszkalációs következmények is történhetnek még jelen írás készítésekor is. A szankciós költségek egy része bizonyosan érvényesül a korlátozások közvetlen hatásaként, de leginkább az energia- és élelmiszerárak növekedése révén, miközben az orosz ellenszankciók és szállítási korlátozások még rosszabb kimeneteket is felvetnek. Európa eme része és Japán a magas költségű, magas kockázatú, de nagy hatású szankciós arzenál letéteményese, ennek megfelelően magatartása nem volt egyértelmű a háború megindulásakor.

Ugyanakkor a célmeghatározást, és ehhez kapcsolódóan a szankciós modell kialakítását több más tényező is befolyásolta. Ezek szinte mindegyike radikalizálta a szankciós magatartást, a feltételes gazdasági nyomásgyakorlás felől a teljes képesség bevetése irányába tolva el azt. Az első és talán egyik legfontosabb elem, hogy Oroszország nem deklarálta egyértelműen sem a háborús céljait, sem annak okait. Az Ukrajna „nációtlanítására” vonatkozó kijelentés,⁵² illetve ezt követően a Kijev elfoglalására és a kormány megbuktatására tett katonai kísérlet arra utalt, hogy itt egy parttalan és korlátlan háborús cselekmény zajlik, amelyben az agresszor elszánt és végletes törekvéseket tett a magáévé. Ez, függetlenül a katonai erőviszonyoktól, természetesen nem tette lehetővé valamilyen közvetítői szerep kialakítását és egy megoldási javaslat vagy béketervezet kialakítását. Az orosz agresszió

⁵⁰ British Patrol 2022.

⁵¹ Harding, Luke (2022): *Australia Bans Exports of Aluminium Ores to Russia over 'Illegal' Aggression towards Ukraine*. [online], The Guardian, 2022. 03. 20. Forrás: theguardian.com [2022. 07. 21.].

⁵² Президент России (2022): *Obrascenyije Prezidenta Rosszjszkoj Fegyveracii*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: kremlin.ru [2022. 07. 21.].

jellegeből fakadóan nem hagyott túl sok mozgásteret a korábbi mérsékelt vagy köztes pozíciók felvételére.

Hasonló okokból a korábbi konfliktusokhoz képest hatalmasat nőttek a stratégiai tételek. Nemcsak arról volt szó, hogy Oroszország nyíltan megsértve a nemzetközi jogrendet, „saját zászlós” katonai műveletekbe kezdett, de az ukrajnai háború farvizén egy sor felforgató cselekményt is kezdeményezett. Ilyen volt az uniós határon kialakuló belarusz menekültválság a háborút megelőző hónapokban, amelyre aligha kerülhetett volna sor Moszkva legalább hallgatóságos jóváhagyása nélkül. A Gazprom ugyancsak restriktív gázellátási magatartást tanúsított 2021 szeptemberétől kezdődően, ugyan kezdetben jogszerű keretek mellett, de az eszkálició lehetőségét nyitva tartva. Mindez az orosz magatartás szélesebb körű változására utalt, új színtereket nyitott meg a szembenállás számára, és átalakította az addigi szakpolitikai és piaci kalkulációkat. Ennek megfelelően egy sor szankciós intézkedés mögött már egyéb, például gazdaság- vagy ellátásbiztonsági szempontok is felmerültek, illetve a normál döntéshozatalt felülírták a stratégiai szempontok.

Harmadrészt, a háborút nagyon komoly médiafigyelem kísérte. A háborús pusztítás képei felkavarták a közvéleményt és belpolitikai cselekvési kényszert teremtettek. Az első hetek közhangulatát szinte kivétel nélkül az oroszellenes érzelmek uralták és valamilyen büntetőintézkedés meghozatalára kényszerítették az európai kormányzatokat. A korábbi, Moszkva törekvései iránt megértőbb hangok háttérbe szorultak. A közvélemény nyomása alatt hozott rendelkezések ugyan széles palettán terültek szét, a menekültek fogadásától, az anyagi és katonai segítségnyújtásig terjedtek, de a kezdetektől kiemelt helyet foglaltak el köztük a gazdasági szankciók. A belpolitikai kényszerek sok vonatkozásban felülírták a korábbi, kiegyensúlyozottabb nyomásgyakorló stratégiákat.

Összességében ez a három tényező oda vezetett, hogy a korábbi gazdasági megfontolások és költség-haszon számítások időlegesen a háttérbe szorultak. Az európai üzleti lobbik érvkészetét két oldalról is felülírták az események. A hagyományos gazdasági haszonszerzés szempontjait felülírták a stratégiai félelmek, az a tény, hogy az egymásrautaltság immár több veszélyt, mint biztonságot jelent. A közvélemény és a pártok változó érdekrendszer az oroszellenes közhangulat jegyében szintén a korábbi jóléti kalkulások ellen dolgozott, fokozva a szankciókra vonatkozó igényt. Ez a hatás volt leginkább felelős a francia és német, bizonyos mértékig még a japán külpolitikai magatartás változásában, a nagy költségű és totális szankciós politika mellett való elköteleződésben.

Ugyanakkor ezek a törekvések mégsem jelentenek egységes célrendszert. Az amerikai külpolitika a kezdetektől fogva a „feltartóztatás” jegyében fogalmazta meg a szankciók célját, azok csak középtávon, és nem is feltétlenül az ukrajnai fronton érvényesülnének.⁵³ Washington a kezdetektől sem ígért gyors békét, hosszabb távú gazdasági hadviselésre és az orosz katonai-gazdasági képességek csökkentésére rendezkedett be. A képességek csökkentésének fő célja a jövőbeli, hasonló orosz cselekmények kizárása volt (*deterrence*

⁵³ Így például Joe Biden 2022 március elsejei, az Egyesült Államok helyzetét értékelő beszédében csak arra szorítkozott, hogy Oroszország gyengébben, a világ erősebben kell hogy kikerüljön ebből a háborúból. The White House (2022): *Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address As Prepared for Delivery*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: whitehouse.org [2022. 07. 21.].

by denial),⁵⁴ míg az aktuális harci cselekmények befolyásolását más, nem gazdasági úton tudta inkább befolyásolni (például ukrainai fegyverszállítások). Ennyiben az amerikai magatartás koherens volt, nem volt benne érdemi utalás a feltételelességre, a maximális nyomás megteremtésére tett kísérletet mind rövid, mind középtávon.

Ezzel szemben az európai szankciós érvelésben a gyors béketeremtés, a háború minél előbbi lezárása viszonylag jelentős szerepet kapott (*compellence*).⁵⁵ Ennek célja a háború leállításának kikényszerítése, az agresszor elszántságának a megtörése. Az európai totális gazdasági nyomásgyakorlás első három hónapja a „gyors békét szankciók által” célmeghatározás jegyében telt,⁵⁶ ami alapvetően téves stratégiai kalkuláción alapult. A kényszerítésnek, legfőképpen a gyors békekikényszerítésnek nem sok valódi tere van a realitásokat figyelembe véve. Mindazonáltal e lehetőség hangoztatása és a lehetőség nyitva tartása egyfajta, még ha nem is életszerű kompromisszumként, belpolitikai kényszerként értékelhető az európai közvélemény pacifista és militánsabb oldalai között. Egyedül így, e később hamisnak bizonyult vízió keresztül lehetett többséget és valamilyen kompromisszumos kiutat találni a német, az olasz vagy a francia belpolitikában.

Így például a két és fél hónappal a háború megindítását követően, a European Council of Foreign Relations (ECFR) által tíz európai országban végzett közvéleménykutatás⁵⁷ szerint a népesség Oroszországot tartotta a fő felelősnek (73% szemben 15%-kal, akik Ukrajnát, az EU-t vagy az Egyesült Államokat okolták), viszont a lakosság 35%-a „minél gyorsabb békét” akart „akár ukrán engedmények árán is”, és csak 22%-a „igazságot”, Oroszország vereségét és csak aztán békét. További 20% szerint mindkettőre szükség lenne, fenntartanak a nyomást Moszkván, de rettegnek az eskalációtól.⁵⁸ A kutatott országok közül egyedül Lengyelországban voltak többen az igazságpártiak, mint az azonnali béke hívei, míg Olaszországban és Németországban két és félszeres, háromszoros volt a táborok közötti különbség. Még indikatívabb egy jövőbeli szankciós kifradás szempontjából, hogy mindegyik országban a közvélemény elsőprő többsége úgy vélte, hogy a kormánya eleget (a teljes mintán 36%) vagy túl sokat foglalkozik (42%) a háborúval. A szankciókat fokozó attitűdnek a német lakosság körében mért 7%-os aránya itt a legmagasabb, minden más országban alacsonyabb a további nyomásgyakorlás tábora. Mindez az Unió hatodik csomagjának elfogadása előtt volt.

Ennek fényében az Európai Unió szankciós rendszere nem tűnik békepártinak. Nincsenek benne érdemi feltételes elemek, nem ígér deeszkalációt valamilyen orosz visszalépés esetére. Maguk az intézkedések gazdasági költségüket és jelentőségüket tekintve messze nagyobb költséggel járnak, mint bárki más hasonló magatartása, és nyilvánvalóan

⁵⁴ Wilner, Alex S. – Wenger, Andreas (2021): *Deterrence by Denial: Theory and Practice*. London: Cambria.

⁵⁵ Gould-Davies, Nigel (2018): *Economic Effects and Political Impacts: Assessing Western Sanctions on Russia*. [online], BOFIT Policy Brief 8/2018. Forrás: bofit.fi [2022. 03. 20.].

⁵⁶ Cakmak, Busra Nur (2022): *Sanctions Meant to Force Russia to End War on Ukraine, Negotiate Peace: Germany's Scholz*. [online], Anadolu Agency, 2022. 05. 31. Forrás: aa.com [2022. 08. 10.]; Montanari, Margherita (2022): *Peace is a Priority, Draghi Tells Biden*. [online], 2022. 05. 11. Forrás: euractiv.com [2022. 08. 20.].

⁵⁷ Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország és az Egyesült Királyság.

⁵⁸ Krastev, Ivan – Leonard, Mark (2022): *Peace Versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 06. Forrás: ecf.eu [2022. 07. 21.].

ezek a társadalmak egy potenciális orosz retorzió célpontjai. Úgy tűnik, hogy az európai szankciós rendszert a háborús pszichózis jegyében, egyes esetekben a gyakorlati megvalósíthatóság (2022-es orosz olajimport kivezetése) és a társadalmi fenntarthatóság szempontjainak háttérbe tolásával alakították ki.⁵⁹ Összességében az Unió szankciós magatartása és egyes meghatározó országainak belpolitikai realitása között jelentős ellentmondás feszül, amelyet a vonatkozó kormányoknak, eliteknek a jövőben át kellene hidalnia. Ez kiváltképp nehéz lesz, figyelembe véve az orosz magatartást, amely legfőképpen a földgázárak emelését és akár egy ellátási válság révén régen nem tapasztalt gazdasági válságot okoz az EU keleti felében. A jelen írás idején fennálló helyzet fennmaradása-kor (eltekintve most annak lehetséges romlásától) ezen országoknak a külkereskedelmi mérlegüknek a nemzeti össztermék 6-12%-ával való romlásával és 2009 óta nem tapasztalt recesszióval kell szembenézniük az elkövetkező két évben. Ha ez nem is feltétlenül vezet az Oroszország elleni szankciós politika teljes ellehetetlenüléséhez, rövid, egy-két éves időtávon nagyon komoly és csak nehezen kezelhető politikai válságot képes okozni a meghatározó fővárosokban.

Az orosz adaptáció folyamata

Az orosz vezetés számára a szankciók kérdése valószínűleg másodlagos az ukrajnai háború sikeres megvívásához képest. Magának a háborúnak a kirobbantása is azt feltételezte, hogy feláldozzák a békés, jóléti modellt, a gazdasági együttműködés jelentős részét egy geopolitikai nyereségért. Ezen feltehetően csak részben változtatott az a két tény, hogy a nyugati gazdasági korlátozások feltehetően gyorsabbak, egységesebbek és kiterjedtebbek voltak annál, mint amire a Kreml számított, illetve a gyors katonai győzelem is elmaradt. Ettől függetlenül a szankciós magatartás az ukrajnai katonai-politikai célkitűzések járulékos eleme maradt. Az orosz társadalom és elit jelentős része esetleg elfogadja a szankciók okozta áldozatvállalást egy sikeres nagyhatalmi politika költségeként. Viszont az teljesen értelmetlen, ha még a hódító háború is sikertelen. Ennyiben a szankciók és a béke közötti hagyományos logikai kötelék valószínűleg pont fordított az orosz vezetés esetében: egy sikertelen háború esetén külön el kellene számolnia a lakossága felé a gazdasági károkkal, míg egy győzelem után annak jelentős részét legalább átmenetileg a szőnyeg alá söpörhetné.

Akárcsak a kezdeményező államokban, a célországok számára is a szankciókra való reakciók három üzenetet kell hogy hordozzanak: fenn kell tartani a belső közvélemény hitét a „vállalt ügy” igazában, küzdeni kell az el nem kötelezett, a szankciókhoz nem csatlakozó országok jóindulatáért és meg kell torolni az ellenséges államok korlátozásait.⁶⁰ Az orosz belső közvélemény és még inkább a politikai-gazdasági elit hangulatáról kevés érdemi információ került napvilágra. A hatalom nyilvánvalóan minden korábbinál erőteljesebb rendőrállami eszközöket alkalmaz a „különvélemények” elfojtására, a belső információmonopólium kiépítésére, de legalábbis a kívülről érkező vélemények, tények

⁵⁹ A problémáról részletesebben lásd Smith 1995.

⁶⁰ Hüfbauer–Schott–Elliott 2007: 7.

szűrésére. Ennek lenyomata egy 2022. június végi, a Medúza hírportál által kiszivárogtatott, valószínűleg, de nem publikus közvéleménykutatás. Ennek alapján a megkérdezettek 57%-a kívánta a harci cselekmények folytatását, míg 30%-uk azok minél előbbi lezárását tartotta kívánatosnak.⁶¹ Értelemszerűen a háború támogatása az életkorral arányosan nőtt (18–24 életév között 56%-uk ellenezte azt, míg 60 év felett 72%-os volt a támogatás), erősebb volt a tévénezők (68 vs. 22%), mint az internetet aktívan használók közt (35% támogató, 47% ellenző). Ugyanakkor még Moszkvában és Péterváron sem voltak többségben a háborút ellenzők, miközben annak támogatottsága főleg az ezeknél kisebb, de még mindig milliós vidéki nagyvárosokban volt erős.

Amennyiben hitelesként fogadjuk el ezeket a méréseket, a háború mögött álló lakossági támogatás messze nem annyira masszív, mint a Krím elcsatolása idején volt. Ugyancsak indokolt a terhek növekedésére számítani. Az általános mozgósítást e tanulmány megírásakor még nem rendelték el, de a háború menete lehet, hogy ezt szükségessé teszi majd. Rövid és középtávon ugyancsak tovább romolhat egyes közellátások és alapvető ellátási rendszerek működése (járműalkatrész-ellátás, légi közlekedés, távközlés, létszükségleti cikkek ellátása). A gazdasági visszaeséssel párhuzamosan bizonyos üzemek teljes leállása is elképzelhető, bár ezt a kormányzat igyekszik majd minden körülmények között elkerülni. Ugyanakkor az orosz körülmények között a háború feltehetően fokozottabb népszerűtlenség mellett is folytatható. Valójában az orosz adaptáció esetében indokolt egy erős és autonóm államiságot feltételezni és magának a kormányzatnak az érdekrendszerét vizsgálni. Ugyanakkor egy ilyen neo-weberianus, gramscianus megközelítéshez minden bizonnyal elégtelenek az ismereteink.

A gazdasági adaptáció vonatkozásában Oroszország számára is meghatározó a globális nemzeti össztermék durván 60%-át adó „el nem kötelezettek” magatartása. Ezen államok politikai értelemben eddig nem ítélték el az orosz agressziót. Ezt a legtöbb esetben, Kínánál, Indiánál vagy a fejlődő országok többségénél nem a Moszkvával fennálló kapcsolatuk, sokkal inkább az általános világnézetük, külpolitikai értékrendjük, illetve a háború távoli jellege magyarázza. Mindez nem jelenti azt, hogy ne lenne ahhoz kötődően gyakorlati érdekük és valamilyen érintettségük, ne kellene kritikusan döntéseket hozniuk.

Eltekintve a rövid távú hatásoktól, a kívülállók számára is az Oroszországgal való együtt- vagy együtt nem működés az egyik fontos kérdés. Kiváltképp, ha az Egyesült Államok nyomást gyakorol, és másodlagos szankciókkal fenyegeti a Moszkvával együttműködő cégeket, országokat. Ezeknek gyakorta többet jelentenek az európai és amerikai piacok, mint az orosz.⁶² Nem véletlenül a legtöbbjük és legfontosabbjaik a korlátozások jelentős részét, még ha kisebb vehemenciával is, de kiterjesztették a kétoldalú relációkra. Így például Peking megtiltotta orosz repülőgépek kínai szervizelését, csökkentette néhány érzékeny technológia orosz kivitelét és korlátozta a pénzügyi együttműködést.⁶³

⁶¹ „Meduza” *uznala rezultati zakrütogo oprosza VCIOM, provegyenogo po zakazu Kremlja*. [online], Meduza, 2022. 07. 12. Forrás: meduza.io [2022. 07. 21.].

⁶² Az OEC World adatai szerint Oroszország Kína exportjának 1,9, Indiának 1%-át adta 2020-ban. Ehhez képest az Egyesült Államoknak 16,5, illetve 17,5%-os részesedése volt, hozzávéve ehhez a többi szankcionáló országot, jócskán 40% fölé megyünk mindkét esetben.

⁶³ Fischer, Sophie-Charlotte (2022): *Quiet Compliance: China's Dilemma Over Western Sanctions Against Russia*. [online], 2022. 04. 28. Forrás: ethz.ch [2022. 08. 03.].

Ugyanakkor ennek a magatartásnak a legjava már most is a kikényszerítés mértékétől függ, nem belső meggyőződésből következik be, és nem vonatkozik a szankciók által nem érintett területekre. Így stratégiai termékek esetében, mint például az orosz olajkivitell – bár jókora orosz árengedménnyel, de – az együttműködés erősebb mint valaha, ezek az országok önkéntelenül is segítik Moszkvát a hatások csillapításában.⁶⁴ Szintén fontos körülmény, hogy az orosz szankciókhoz való alkalmazkodás már most is, de a jövőben még inkább beépülhet a kívülálló ország és a nyugati államok közti kétoldalú relációkba. Ezen országok az orosz reláció dinamizálásában torolhatják meg vélt vagy valós, a nyugati, amerikai viszonyban ért sérelmeiket. Ebben a vonatkozásban a nyugati államok alkupozíciója kifejezetten gyengül, ott az eddigieknél is jobban tekintettel kell lenniük eme kör reakcióira. Irán Moszkvával folytatott „dróndiplomáciája” látványos példája az Egyesült Államokra való nyomásgyakorlásra, de Oroszország kínai megítélése is a Tajvanhoz fűződő amerikai magatartás részleges függvényévé vált. Az „orosz dosszié” valós stratégiai súlyát is így lehet leginkább lemérni. Milyen engedményekre és kompromisszumokra hajlandók a nyugati országok Irán, Kína vagy például Szaúd-Arábia, Venezuela vonatkozásában, csak hogy növeljék az orosz szankciós politika hatékonyságát?

Oroszország magatartását sok vonatkozásban mérsékli, hogy van egy köztes közeg, amelynek jóindulatáért még érdemes küzdenie. Így valószínűleg nem véletlen, hogy csak az európai gázszállításokat fogja vissza, mivel annak hatása lokális, leginkább csak az ókontinensre terjed ki. Ehhez képest az olajszállítások visszafogásával – aminek piaci realitása, értelme is lenne és létező álláspont Moszkvában⁶⁵ – globális válságot idézhetne elő, érdemben megbosszulva még részben az Egyesült Államokon is Ukrajna támogatását, viszont szinte teljesen elszigetelődve mindenhol máshol. Hasonlóképp Moszkva mutatott bizonyos kompromisszumkészséget az orosz–ukrán gabonaexport kapcsán is, amelyet a kölcsönös engedményeken túlmenően a fejlődő világban való kapcsolatrendszerének fenntartása indokolt.⁶⁶

Ugyanakkor a kívülállókkal való kapcsolatépítés előtt egy sor akadály is tornyosul. Ennek egy része technikai, logisztikai és technológiai jellegű. Így nem olyan könnyű alternatív piacokra átirányítani ekkora volumenű árutömeget, szofisztikált nyugati technológiai rendszereket lecserélni – amennyiben egyáltalán létezik helyettesítő termék. A normál üzletmenetet is jócskán sújtották a szankciók, erről tanúskodott, hogy az első hónapokban a kívülállókkal meglévő bilaterális kereskedelmi forgalmak is radikálisan csökkentek. Ugyanakkor Moszkvának szembe kell néznie a háborúindítás következményeivel is, miszerint a hosszú távú piaci jellegű együttműködés bárkivel szinte teljesen ellehetetlenült, és a politikai jellegű egyezményekben is jelentős geopolitikai prémiumot kell majd fizetnie. Az Oroszországba beruházó nyugati cégek sorsa közvetve politikai

⁶⁴ Mody, Seema (2022): *India isn't Likely to Stop Buying Russian Oil Any Time Soon. Here's Why.* [online], CNBC, 2022. 07. 08. Forrás: cnbc.com [2022. 08. 03.].

⁶⁵ *Russia Should Cut Oil Output by 30% to Get Better Price, Lukoil's Fedun Says.* [online], Reuters, 2022. 05. 30. Forrás: reuters.com [2022. 08. 03.].

⁶⁶ Nem véletlenül ez a megegyezés egybeesett Szergej Lavrov orosz külügyminiszter afrikai körútjával. Byaruhanga, Catherine (2022): *Russia-Ukraine Crisis: Lavrov Shows Diplomatic Clout in Africa.* [online], BBC News, 2022. 07. 28. Forrás: bbc.com [2022. 08. 03.].

kontextusba helyezi az összes külföldi beruházást, az adott esetben megismétlődhet akár kínai, vietnámi vagy brazil vállalatokkal is.

Mindez primitívebb irányba mozdítja el az orosz külgazdasági rendszer egészét, nemcsak annak nyugati dimenzióját. Újra az egyszerűbb kereskedelmi formák fognak előtérbe kerülni, beruházások csak nagyon kis mértékben és leginkább stratégiai, bányászati területeken tűnnek valószínűnek. Itt is fokozott politikai-intézményi garanciákra, többségi részesedésekre és a beruházáshoz kapcsolódó orosz függőség megteremtésére fognak törekedni a külföldi országok. Mindez ma még nincs összhangban az orosz standardokkal, ahol a nyersanyagkincsek feletti szuverenitás tulajdoni aspektusa, a kitermelés feletti függetlenség és a diverzifikáció eddig meghatározó szempontok voltak. Ezeket feltehetően a jövőben újra kell majd gondolni Moszkvában.

A leginkább összetett probléma a kezdeményezőkkel szemben folytatandó szankciós játszma céljainak és eszközeinek kialakítása. A kettő között jelentős inkonzisztencia áll fenn, ami általános jelleggel kérdőjelezi meg az ellenszankciós magatartás értelmét. Az orosz korlátozások logikus célja az Ukrajnának nyújtott pénzügyi és katonai támogatás csökkentése, így a háborús győzelem megkönnyítése lenne. Ugyanakkor ennek legjava az Egyesült Államoktól vagy az orosz gazdaságtól kevésbé függő nyugati országoktól érkezik. A Kieii Világ gazdasági Intézet összesítése szerint a háború kezdetétől július elejéig mintegy 78,33 milliárd euró támogatás érkezett Ukrajnába, ennek bő felét, 54,5%-át az Egyesült Államok, míg 34,7%-át az Európai Unió, annak tagországai és társult szervezetei nyújtották.⁶⁷ Még nagyobb arányú az amerikai túlsúly a katonai szállítások vonatkozásában, a 34,7 milliárd eurónyi felajánlás 69%-a érkezett a tengerentúli nagyhatalomtól.

Ehhez képest az orosz gazdasági korlátozások eszköztára, főleg ha azokat fókuszáltnan, a célországra dedikálva akarja alkalmazni, nagyon mérsékelt. Az országban található külföldi befektetések és vagyontárgyak lefoglalása, esetenként nacionalizálása tükörszankciónak tekinthető, és aligha okoz elviselhetetlen károkat nemzeti szinten. A legtöbb bányászati termék és nyersanyag, műtrágya exportjának korlátozása a világpiacon keresztül érvényesül, így nem nagyon alkalmazható anélkül, hogy az Oroszországgal semleges kormányok azt ne érezzék meg. Jobbára a földgázszállítás korlátozása az, amelynek révén valóban súlyos következményeket tud okozni legfőképp Németország és a kelet-európai kisebb importőrök számára, illetve a megemelkedett árak révén egész Európában. Ez a hatás valóban drámai, az 1970-es évek energiakríziséhez hasonló következményekkel jár, egyszerre teremt szélsőséges árvolatilitást és ellátási problémákat. Így ez a néhány kormányzat a háborút követő 2-3 évben, amíg az alternatív importútvonalak ki nem épülnek, valóban komoly dilemmákkal fog szembesülni. Ugyanakkor ez aligha csökkenti az amerikai és egyéb, nem érintett országok elszántságát az ukrajnai szállítások vonatkozásában. Így az orosz ellenszankciók is inkább a „bosszú” kategóriája felé tendálnak, amennyiben céljuk a zavarkeltés, a kormányzat széttzilálása, a lakosság elégedetlenségének növelése és a háborútól való társadalmi elfordulás kikényszerítése.

⁶⁷ Antezza, Arianna et al. (2022): *The Ukraine Support Tracker: Which Countries Help Ukraine and How?* [online], Institute for the World Economy, 2022. 07. Forrás: ifw-kiel.de [2022. 08. 03.].

Magyarország és a szankciók

Magyarország és a magyar kormány szankciós viselkedésében két körülmény játszott meghatározó szerepet. Egyrészt ilyen volt az ország gazdasági kitettsége, amelynek legjava az energiaimporton, illetve 2014-et követően kisebb részt a paksi bővítésen keresztül érvényesült. A másik meghatározó körülmény a kormányzat uniós szinthez képest karakteres haszonelvűsége, annak a külpolitikában való közvetlen leképeződése. Ez utóbbiból fakadóan a magyar külpolitikának már eleve, és a célországától, helyzettől függetlenül kisállami szankciókritikus jellegzetességei voltak. Nem szerettük a szankciókat, azokhoz keveset tudtunk hozzátenni, illetve mint nem meghatározó szereplő, esélyünk volt bizonyos mentességek elérésére. A nemzetbiztonsági, általános értékeltű és politikai szempontok viszonylag alacsony helyi értékkel kerültek be a döntéshozatali kalkulásokba, kiváltképp a merkantilista és jóléti szempontokhoz mérten.

Ugyanakkor mind 2014-ben, mind 2022-ben hasonlóak voltak a magyar külpolitika meghatározását befolyásoló környezeti, némi helyénvaló opportunizmussal megfogalmazva költség-haszon viszonyai. Mindkét esetben, a 2014-es annexióra, illetve a 2022-es háborúra adott stratégiai válaszadást megnehezítették az akkor zajló magyarországi választási kampányok. Ezek az első reakciókat rövid távú belpolitikai szempontoknak rendelték alá, teljesen háttérbe szorítva minden egyéb megfontolást. Mindez mindkét esetben az Ukrajna-kritikus, Oroszország iránt elfogadóbb álláspont megtartása irányába hatott, bizonyosan kizárta egy jelentősebb stratégiai irányváltás azonnali és gyors megkezdését.

Ugyanebbe az irányba hatott, hogy a Fidesznek – akárcsak ellenkező előjellel a 2010-es évek második felére az ellenzéknek – konzisztens és stabil üzenete volt mind Ukrajna, mind Oroszország megítélését illetően. Főleg a 2022-es háborús konfliktus idejére már majdnem egy évtizedes véleménypanelek szolgálták a világpolitikában való „lakossági eligazodást”, és ezek kellően reziliensek voltak az agresszió ellenére. Így például egy 2022. április végi közvéleménykutatás szerint a Fidesz-szavazók körében Ukrajna megítélése az agresszió ellenére is rendkívül rossz maradt, 24 pont nullától 100-ig terjedő skálán (33 a teljes népességben). Mindeközben Oroszország megítélése sem vált teljesen elutasítóvá, a 2018-as 59 pontról 43-ra csökkent (a teljes népességben 48-ról 32-re).⁶⁸ A Fidesz-kormányzat számára egész egyszerűen nem volt komolyan vehető belső választói nyomás valós szankciók meghozatala, Oroszország megbüntetésére és Ukrajna látványos megsegítésére érdekében. Így a választási kampány után (is) a kormány mentes maradt az európai politikai reakciók legfontosabb és legintenzívebb komponensétől, a széles körű szavazói akaratnyilvánítástól.

Mindez a hidegvérű stratégiai kalkulások irányába tolt el a külpolitikai reakciót. Mint minden érdemi válsághelyzetben, itt is a meglévő, jelen esetben oroszbarát, Ukrajna-kritikus és a Nyugattal ellentmondásos, szankcióellenes alapállás számított az origónak,

⁶⁸ Rényi, Pál Dániel (2022): *Ugyanolyan rossz véleménnyel vannak a magyarok Ukrajnáról, mint Oroszországról*. [online], 444, 2022. 05. 09. Forrás: 444.hu [2022. 08. 22.].

annak felül- vagy felül nem vizsgálata, az attól való elmozdulás iránya és mértéke képezte a megfontolás tárgyát. Nyilvánvalóan kevés hozadékkal járt volna egy teljes körű kurzusváltás. Ez még 2014-ben, amikor kevésbé csontosodtak meg a magyar külpolitika stratégiai vonásai, elképzelhetőbb lett volna, de akkor még a változtatásra vonatkozó külső nyomás is kisebb volt. Ezzel szemben 2022-ben áprilisra már az európai nemzetállamok széles köre felsorakozott a szankciók és Ukrajna mögött, Oroszország ellenében. Így a magyar diplomácia legfeljebb e sor legvégére állhatott volna be, különösebb hozadék nélkül. A költségek szintjén a szankciók feltétel nélküli elfogadása egyes esetekben magas nemzetgazdasági költséget jelentett volna,⁶⁹ és számolni kellett volna Moszkva rövid távú bosszújával.

Másfelől a létező stratégiai irány változatlan módon való megtartása bizonyosan teljes elszigetelődést – adott esetben a közép-európai, visegrádi, de még a lengyel kapcsolat elszakadását – feltételezte. A transzatlanti egység helyreállása és a szankciók kapcsán meglévő stratégiai küszöbök lecsökkenése miatt egyértelműen és radikálisan nőttek a nem konformista viselkedés költségei is. Nem véletlenül a magyar kormány az olajimport és néhány szimbolikus kérdést (Kirill pátriárka elleni szankciók) leszámítva megszavazta a legtöbb Oroszországgal szembeni korlátozó intézkedést, és feloldotta a NATO és a védelempolitika területén az Ukrajnával való együttműködést blokkoló álláspontját.

Ennek megfelelően Magyarország megőrizte a 2022 előtti imázsát és külpolitikai karakterét, de adaptált formában, elkerülve a konfrontációs kimeneteleket. Mindez jelen írás elkészültekor elegendő volt a nyugati politikai közösséggel való stratégiai együttműködés megőrzéséhez. Magyarország az uniós, de még a szűken vett közép-európai környezetben is elszigetelődött, de ez nem járt konkrét gazdasági veszteségekkel és nyomásgyakorlással. Ugyanakkor a lehetőségekhez mérten megőrizte Moszkva „jóindulatát” is, amelynek helyi értékét ugyan jelen pillanatban nehéz pontosan megállapítani, de az energetikai, kiváltképpen a gázfüggés körülményei közepette rövid távon akár minden korábbinál magasabb érték is lehet.

A gazdasági következményeket tekintve nehéz szétválasztani a szankciós és ellen-szankciós rezsimek közvetett és közvetlen, illetve a háborús szembenállás gazdaságra gyakorolt egyéb hatásait. A 2014-ben Oroszország ellen hozott diplomáciai, gazdasági és pénzügyi szankciókra válaszul Oroszország az élelmiszeripari termékek importjának korlátozásával válaszolt. Az embargó a marhahús, a sertéshús, a gyümölcs- és zöldségtermékek, valamint a baromfi, a hal, a sajt, a tej- és a tejtermékek kivitelét érintette.⁷⁰ 2015-re az Oroszországba irányuló magyar export a 2013-as érték közel felére esett vissza, amely csökkenés jelentős részét az importtilalom alá eső termékek adták (1. táblázat).

⁶⁹ Kiváltképp az úgynevezett „hatos csomag”, amely megtiltotta volna orosz kőolaj és kőolajtermékek behozatalát.

⁷⁰ Lásd az Oroszországi Föderáció Kormányának N 778 és N 842 számú rendeleteit, [online], 2014. 08. 07. Forrás: consultant.ru [2022. 08. 14.].

1. táblázat: Az oroszországi és a teljes magyar export 2013–2021 közötti változásának összehasonlítása az embargó alá vont termékek szempontjából

	Változás 2013–2015		Változás 2013–2021		2013 (millió \$)	2014 (millió \$)	2015 (millió \$)	2016 (millió \$)	2021 (millió \$)
	%	millió \$	%	millió \$					
Teljes magyar export nagysága	-7	-7719	+31	+33 241	108 014,6	112 532,2	100 296,8	103 009,5	141 256,7
Oroszországba irányuló összes export nagysága	-49	-1668	-39	-1306	3373,9	2855,7	1707,4	1595,4	2069,1
Embargó alá vont termékek összes exportja	-15	-347	+17	+391	2323,3	2378,5	1976,8	2151,6	2715,5
Embargó alá vont termékek Oroszországba irányuló exportja	-92	-98	-83	-88	105,2	40,3	8,7	9,4	18,4

Forrás: WITS

Az agráripari termékek oroszországi exportjának kiesése uniós szinten is gondot jelentett, ami a magyar agrártermékek iránti kereslet általános csökkenésével és az árak esésével járt. Ennek hatására az embargó alá vont termékek oroszországi exportja a 2013-as szinthez képest 2015-re 98 millió dollárral csökkent, a termékcsoport teljes magyar exportja pedig 347 millió dollárral lett alacsonyabb a bázishoz képest.

Az Oroszországba irányuló teljes magyar export azonban az embargó alá vont termékek kereskedelmének nagyságán jelentősen túlmutató mértékben, mintegy 1,7 milliárd dollárral csökkent. Ennek oka részben az orosz gazdasági helyzetben keresendő: az olaj világpiacon árának csökkenésével jelentős exportbevételről esett el az ország, ami a GDP, a jövedelmek és végső soron a kereslet csökkenéséhez vezetett. A rubel jelentősen leértékelődött, ami által drágábbá vált az import és az olcsóbb (és alacsonyabb minőségű) hazai vagy import termékek felé fordult a kereslet. Mindennek hatására a Világbank adatai szerint az orosz import teljes nagysága 2013 és 2015 között 315 milliárd dollárról 182 milliárd dollárra, azaz több mint 40%-kal esett vissza.

A 2022-ben hozott szankciós csomagok számos további Magyarországon előállított termék kivitelét érintik, amelyek exportjának értéke 2021-ben 137,4 millió dollárt ért el.⁷¹ Érdeemes megjegyezni, hogy ez az összeg az Oroszországba irányuló 2021-es export 6,6%-át, a teljes magyar exportnak pedig kevesebb mint 0,1%-át teszi ki.⁷²

⁷¹ Magyarország Nagykövetsége, Moszkva (2022): *A háború kitörése óta bevezetett szankciók hatása a magyar-orosz külkereskedelmre*. [online], 2022. Forrás: mkik.hu [2022. 08. 16.].

⁷² Saját számítás, WB WITS 2022.

A komplex értéklánckokra épülő termelési rendszerben az egyszerű külkereskedelmi mutatók azonban csak korlátozottan alkalmasak a gazdasági összefüggések megfelelő mélységben való megismerésére. Az IO-táblák (WIOD, ICIO, GTAP, Eora stb.) segítségével viszont meghatározható az egyes országokból érkező inputok közvetlen és közvetett szerepe a bruttó exportban,⁷³ a kereskedelemben⁷⁴ vagy akár a hazai kibocsátásban.⁷⁵ A fenti adatbázisokon végzett elemzés segítségével lehetővé válik az Oroszországból közvetlenül érkező import, valamint a harmadik országokból érkező import orosz inputtartalmának együttes meghatározása a teljes magyar kibocsátásban. Benkovskis és szerzőtársainak számítása alapján az orosz hozzáadott érték nagysága a teljes magyar kibocsátásban eléri az 5%-ot, ami európai uniós viszonylatban kiemelkedően magasnak mondható.⁷⁶ Csupán Bulgária (7%) és Lettország (9%) esetében nagyobb ez az érték, az uniós átlag pedig mindössze 1,3%.

Koppány és Vakhal szintén az input-output módszer segítségével számszerűsítette Magyarország orosz inputoknak lévő kitétséget.⁷⁷ A szerzőpáros eredményei alapján ez az érték Magyarország esetében 10%, ami nagyrészt az energiahordozók importján keresztül valósul meg. Szlovákia és Észtország tekintetében az orosz kitétség még ennél is magasabb, eléri a 30%-ot.

A feldolgozóipart érintő szankciók hatására 2022-ben bekövetkező lassulás (kőolaj-feldolgozás $-0,7$ százalékpont, vegyipar $-0,36$ százalékpont, fémalapanyag-gyártás $-0,34$ százalékpont) ennek következtében eltölpül a magas energiaárak okozta visszaesés mellett. Az OECD ICIO tábla segítségével a beszállítói láncon tovagyrúzó hatásokat elemezve ifj. Becsey arra a következtetésre jut, hogy a termelői árak emelkedésének hatására a vegyipar 2022-ben 61 százalékponttal, a fémalapanyag-gyártás 49 százalékponttal, a mezőgazdaság pedig 13 százalékponttal eshet vissza.⁷⁸

A szankciók hatással voltak a magyar vállalatok oroszországi tőkebefektetéseire is. A visegrádi országok közül Magyarország rendelkezik a legmagasabb működőtőke-állománnyal Oroszország területén. Habár 2015-ben csökkent az Oroszországba irányuló magyar kifizetések értéke, a következő évben már újra elérte a 2014-es szintet (1. ábra).

⁷³ Koopman, Robert et al. (2010): *Give Credit where Credit Is Due: Tracing Value Added in Global Production Chains*. NBER Working Paper 16426. Cambridge, MS: National Bureau of Economic Research.

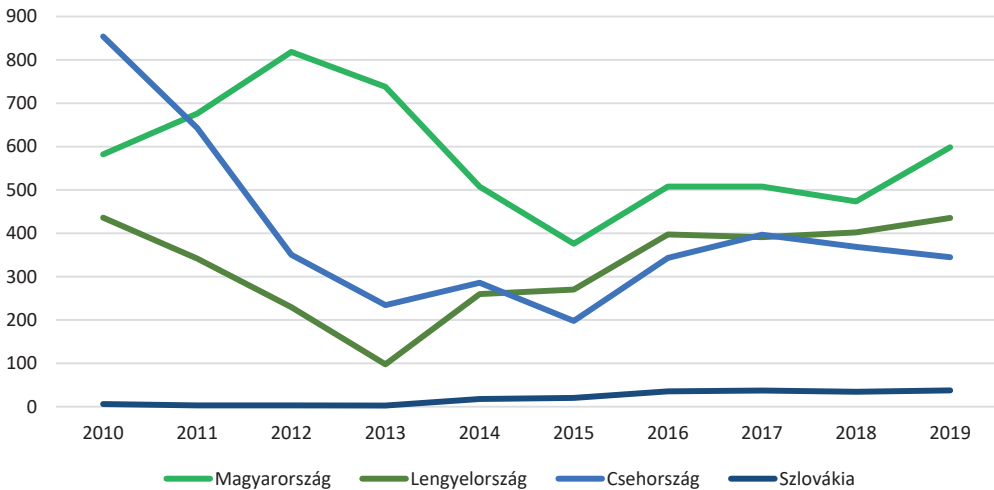
⁷⁴ Stehrer, Robert et al. (2012): *Global Value Chains and the EU Industry*. The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports 383. Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies.

⁷⁵ Benkovskis, Konstantins – Pastušenko, Jülija – Wörz, Julia (2014): *Assessing the Full Extent of Trade Integration between the EU and Russia – A Global Value Chain Perspective*. *Focus on European Economic Integration*, 3. 31–47.

⁷⁶ Benkovskis–Pastušenko–Wörz 2014.

⁷⁷ Koppány Ferenc – Vakhal Péter (2022): *Az Ukrajna elleni háború globális értéklánckokra gyakorolt hatásai. Külgazdaság*, 67(1–2), 73–119. A kutatás módszertanát tekintve a mutatókat egy 0-tól 100-ig terjedő skálán méri, ahol a vizsgált partnerország részesedését egy beszállítói ágazatban az adott ágazat teljes inputon belüli arányával korrigálja a Leontief-féle termelési függvény figyelembevételével.

⁷⁸ Ifj. Becsey Zsolt: *Keményen odacsapnak az orosz szankciók a magyar iparnak*. [online], Portfólió, 2022. 04. 08. Forrás: portfólió.hu [2022. 08. 18.].

1. ábra: A visegrádi országok oroszországi tőkebefektetési állományának változása 2010–2019 között millió euróban

Forrás: WIIW

A régióban betöltött vezető szerepe ellenére az oroszországi tőkebefektetések állományának értéke még így is csupán az összes magyar külföldi tőkebefektetés 0,7%-os szintjét éri el (UNCTAD, WIIW). Ennek az alacsony összegnek jelentős részét (körülbelül 60-70%-át) az OTP, MOL, Richter és Egis befektetése teszik ki, az orosz piacon aktív ismertebb magyar kis- és középvállalatok (Agrofeed, Sanatmetal, Profood, Hungaro-Food, Woodstock, Pólus stb.) részaránya pedig további 10-20%-ra tehető.

A MOL jelenleg két befektetéssel van jelen Oroszországban. Az 1947 óta termelés alatt álló Baitugan mező 51%-ban a MOL tulajdona, egy másik beruházás keretében pedig az orosz Tatnyefty-tyel együtt létesít gumibitumen gyárat a vállalat. A szerzőknek a vállalat egy név nélkül nyilatkozó vezető beosztású munkatársa szerint a vállalat nem tapasztalt az oroszországi tevékenysége feladására irányuló érdemi nyomást. Habár az olajipari vállalatoknak általában véve nehézkes és költséges lehet a kivonulás az orosz piacról,⁷⁹ a MOL oroszországi operációja csupán marginális szerepet tölt be a cég portfóliójában, ezért egy esetleges felszámolás sem jelentene számottevő terhet a vállalat számára. Az olajembargó alóli felmentésnek köszönhetően a MOL továbbra is érvényesíteni tudja a Brent és az Ural típusú kőolaj közötti importárkülönbséget, ugyanis az upstream szektorban értékesített termékei árazása a Brent árfolyamához igazodik.

Az OTP 2007 óta van jelen Oroszországban. 2022 első negyedévét az orosz leánybank 24 milliárd forintos veszteséggel zárta, a második negyedévben viszont már 12,5 milliárd forintos nyereséget ért el. A bank fő termékének számító fogyasztási hitelek értékesítése az első negyedévben 32%-kal, a második negyedévben 26%-kal maradt el

⁷⁹ Az OMV nyilatkozata szerint az osztrák vállalatnak 2 milliárd euró veszteséget okozott az Oroszországtól való eltávolítás: Tirone, Jonathan (2022): *Austrian Fossil-Fuel Company to Book Charges Up to \$2 Billion for Russia Exit*. [online], Bloomberg, 2022. 03. 05. Forrás: bloomberg.com [2022. 08. 18.].

a bázisidőszaktól. A kedvezőtlen nemzetközi megítélés mellett a bankot Ukrajna az ottani leányvállalatának államosításával fenyegeti. Az OTP egyelőre az orosz leánya tevékenységét a számára folyósított tőke szüneteltetésével korlátozza. A bank közleménye szerint „minden opciót mérlel”, így az orosz leánybank értékesítését is.⁸⁰

A Richter 2022-es 1. féléves jelentése szerint a vállalat oroszországi üzletvitele zavartalan maradt, az értékesítés az előző évhez képest (az áremelések és a lakossági felvásárlások miatt) 30%-kal nőtt.⁸¹ Ugyanakkor a cégnek számos nehézséggel kell megküzdenie, így például megnövekedett szállítási idővel, alapanyag-beszerzési problémákkal, áremelkedéssel és a MEHIB által biztosított hitelfedezet felfüggesztésével. Habár ukrán részről igyekeznek a vállalatra nyomást gyakorolni, a Richter nem tervezi az orosz operáció felfüggesztését.⁸²

Az Oroszországban befektető kis- és középvállalatok számára az elsődleges motiváció a piacszerzés volt. A geopolitikai és makrogazdasági kockázatokat a piac mérete és a konvergenciavárakozások ellensúlyozták. A 2022-es eszkaláció előtt készült vállalati interjúkban az orosz piacon való jelenlét reputációs kockázata még nem jelent meg.

Az e cikk készítése során megkérdezett vállalatvezetők a 2014–2022-es időszakban végrehajtott kifizetésük egyik okaként a szankciós rezsimeket és az orosz–ukrán fegyveres konfliktus meglétét jelölték meg. Egy Oroszországban előállító vállalat képviselőjének elmondása szerint a cég által forgalmazott késztermék 2014-et követően embargó alá került, ezért a piacvesztés elkerülése érdekében létrehozta egy orosz gyáregységet, és ezt követően ott végezték a Magyarországról importált félkész termékek összeszerelését. A vállalatoknak további problémát jelentett, hogy a feszültté vált légkörben a korábban sem egyszerű vámolási eljárás még nehezkesebbé vált, valamint a Krím elfoglalása után lezárult orosz–ukrán határ helyett a Szlovákia–Lengyelország–Belorusszia-útvonalon kellett szállítani az exportra szánt árut. Ez utóbbi két tényező is az orosz gyártás felé terelte az arra képes vállalatokat.

2022 februárja után a helyzet gyökeresen megváltozott. Az egyik legnagyobb nehézséget jelenleg a logisztika jelenti. Egy Oroszországba exportáló cég vezetőjének elmondása szerint a korábbi 2500 eurós szállítási költsége a háború következtében 7000 euróra nőtt, a tavalyi három-öt napos szállítási idő pedig 14 napra emelkedett. További problémát jelentenek az ellátási láncokban jelentkező fennakadások, akár a kivetett szankciók miatt, akár azért, mert a korábbi partner megtagadja bármilyen oknál fogva az oroszországi szállítást, de a korábban említett logisztikai akadályok itt is gyakran jelentkeznek. Nehézséget okoz ezenfelül a pénz konvertálása és mozgatása (részben a SWIFT-rendszert érintő korlátozások miatt), még ha az Oroszországban jelen lévő OTP egyes esetekben megoldást is tud nyújtani. A magyar vállalatoknak tradicionálisan gondot okoz a finanszírozás, így a hitelbiztosítók tevékenységének szüneteltetése miatt rendkívül nehézé vált a vállalkozások pénzügyi hátterének biztosítása. Gondot jelentenek az utazási nehézségek

⁸⁰ OTP Bank Nyrt. (2022): *Féléves jelentés 2022. első féléves eredmény*. [online], 2022. Forrás: otpbank.hu [2022. 08. 18.].

⁸¹ *2022. I. félévi jelentés a Budapesti Értéktőzsde részére*. [online], Richter Gedeon, 2022. Forrás: gedeonrichter.com/hu [2022. 08. 18.].

⁸² *Nagy a nyomás, de a Richter még mindig jelen van Oroszországban*. [online], Portfólió, 2022. 06. 01. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.].

is: a légtérzárak és repülési korlátozások miatt csupán jelentős kerülőkkel lehet megközelíteni az orosz repülőtereket. Reputációs kockázatokkal továbbra sem számolnak a magyar befektetők, azonban lelkiismereti okokra hivatkozva némely vállalkozó távolságtartással viseltet az orosz (elsősorban állami) partnerek iránt.

Mindezen okok, valamint a geopolitikai és makrogazdasági kockázatok jelentős növekedése miatt a jelenlegi helyzetben egyelőre még a szerzők által megkérdézett legoptimistább vállalkozó is kívár – az általános álláspont szerint „Oroszország itt marad és megmarad”. Ennek tükrében, habár a magyar vállalkozók a jelenlegi helyzetben nem terveznek komolyabb beruházást, folyamatosan és aktívan követik a befektetési lehetőségeket, hogy a konfliktus lezárására esetén minél gyorsabban be tudják tölteni a nyugati cégek kivonulása által keletkezett űrt.

Irodalomjegyzék

2022. I. félévi jelentés a Budapesti Értéktőzsde részére. [online], Richter Gedeon, 2022. Forrás: gedeonrichter.com/hu [2022. 08. 18.]
- Andrianova, Anna (2022): *Putin's Financial Fortress Blunts Impact of Threatened Sanctions*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: bloomberg.com [2022. 07. 18.]
- Antezza, Arianna – Frank, André – Frank, Pascal et al. (2022): *The Ukraine Support Tracker: Which Countries Help Ukraine and How?* [online], Institute for the World Economy, 2022. 07. Forrás: ifw-kiel.de [2022. 08. 03.]
- Becsey Zsolt ifj.: *Keményen odacsapnak az orosz szankciók a magyar iparnak*. [online], Portfólió, 2022. 04. 08. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.]
- Benkovskis, Konstantins – Pastušenko, Jülija – Wörz, Julia (2014): *Assessing the Full Extent of Trade Integration between the EU and Russia – A Global Value Chain Perspective*. *Focus on European Economic Integration*, 3. 31–47.
- Bergeijk, Peter A. G. van – Kabel, D. L. (1993): *Strategic Trade Theory and Trade Policy*. *Journal of World Trade*, 27(6), 175–186. Online: <https://doi.org/10.54648/TRAD1993041>
- Bown, Chad P. (2022): *Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline*. [online], PIIIE, 2022. 07. 01. Forrás: piie.com [2022. 07. 18.]
- BP Statistical Review of World Energy 2022. [online], British Patrol, 2022. 06. Forrás: bp.com [2022. 07. 21.]
- Broom, Douglas (2022): *What Else Does Russia Export, Beyond Oil and Gas?* [online], World Economic Forum, 2022. 03. 18. Forrás: weforum.org [2022. 07. 18.]
- Browning, Noah (2022): *Russian Oil and Fuel Revenue Up Even as Exports Fall – IEA*. [online], Reuters, 2022. 06. 15. Forrás: reuters.com [2022. 08. 02.]
- Byaruhanga, Catherine (2022): *Russia-Ukraine Crisis: Lavrov Shows Diplomatic Clout in Africa*. [online], BBC News, 2022. 07. 28. Forrás: bbc.com [2022. 08. 03.]
- Cakmak, Busra Nur (2022): *Sanctions Meant to Force Russia to End War on Ukraine, Negotiate Peace: Germany's Scholz*. [online], Anadolu Agency, 2022. 05. 31. Forrás: aa.com [2022. 08. 10.]
- Dashti-Gibson, Jaleh – Davis, Patricia – Radcliff, Benjamin (1997): *On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis*. *American Journal of Political Science*, 41(2), 606–618. Online: <https://doi.org/10.2307/2111779>
- Davidson, Jason – Shambaugh, George (2000): *Who's Afraid of Economic Incentives? The Efficacy-Externality Tradeoff*. In Chan, Steve – Drury, A. Cooper (szerk.): *Sanctions as Economic Statecraft – Theory and Practice*. New York: Palgrave, 37–65. Online: https://doi.org/10.1057/9780230596979_3
- Deák, András (2019): *From Interdependence to Vulnerability: EU-Russia Relations in Finance*. In Raik, Kristi – Rácz, András (szerk.): *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 162–181.

- DiCamillo, Nate (2022): *The G-7 has Frozen All of Russia's Reserve Assets in Their Countries*. [online], Quartz, 2022. 02. 28. Forrás: qz.com [2022. 07. 18.]
- Doxey, Margaret P. (1980): *Economic Sanctions and International Enforcement*. London: Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-04335-4>
- Drezner, Daniel W. (1999): *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549366>
- Drury, A. Cooper (1998): *Revisiting Economic Sanctions Reconsidered*. *Journal of Peace Research*, 35(4), 497–509. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343398035004006>
- Elliott, Kimberly A. (1998): *The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?* *International Security*, 23(1), 50–65. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.50>
- Elliott, Kimberly A. (2005): Trends in Economic Sanctions Policy: Challenges to Conventional Wisdom. In Wallensteen, Peter – Staibano, Carina (szerk.): *International Sanctions: Between War and Words in the Global System*. Abingdon: Frank Cass, 3–14.
- El-Katiri, Laura – Fattouh, Bassam (2012): *On Oil Embargos and the Myth of the Iranian Oil Weapon*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2012. 02. Forrás: oxfordenergy.org [2022. 07. 21.]
- Fischer, Sophie-Charlotte (2022): *Quiet Compliance: China's Dilemma Over Western Sanctions Against Russia*. [online], CSS, 2022. 04. 28. Forrás: ethz.ch [2022. 08. 03.]
- Galtung, Johan (1967): *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. *World Politics*, 19(3), 378–416. Online: <https://doi.org/10.2307/2009785>
- Gould-Davies, Nigel (2018): *Economic Effects and Political Impacts: Assessing Western Sanctions on Russia*. [online], BOFIT Policy Brief 8/2018. Forrás: bofit.fi [2022. 03. 20.]
- Grauvogel, Julia (2021): *The Internal Opposition Effect of International Sanctions: Insights from a Qualitative Comparative Analysis*. In Bergeijk, Peter A. G. van (szerk.): *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham: Edward Elgar, 202–222. Online: <https://doi.org/10.4337/9781839102721.00017>
- Harding, Luke (2022): *Australia Bans Exports of Aluminium Ores to Russia over 'Illegal' Aggression towards Ukraine*. [online], The Guardian, 2022. 03. 20. Forrás: theguardian.com [2022. 07. 21.]
- Henderson, James (2014): *The Commercial and Political Logic for the Altai Pipeline*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2014. 12. Forrás: oies.org [2022. 07. 18.]
- Hufbauer, Gary C. – Schott, Jeffrey C. – Elliott, Kimberly A. (2007): *Economic Sanctions Reconsidered*. Washington, D.C.: Petersen Institute for International Economics.
- Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. szerk. (2020): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Jones, Lee (2015): *Societies Under Siege – Exploring How International Economic Sanctions (Do Not) Work*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198749325.001.0001>
- Karkkainen, Annina (2016): *Does China Have a Geoeconomic Strategy towards Zimbabwe? The Case of the Zimbabwean Natural Resource Sector*. *Asia Europe Journal*, 14(2), 185–202. Online: <https://doi.org/10.1007/s10308-015-0445-7>
- Kirshner, Jonathan (2002): *Economic Sanctions: The State of the Art*. *Security Studies*, 11(4), 160–179. Online: <https://doi.org/10.1080/714005348>
- Koopman, Robert – Powers, William – Wang, Zhi – Wei, Shang-Jin (2010): *Give Credit where Credit Is Due: Tracing Value Added in Global Production Chains*. NBER Working Paper 16426. Cambridge, MS: National Bureau of Economic Research. Online: <https://doi.org/10.3386/w16426>
- Koppány Ferenc – Vakhali Péter (2022): *Az Ukrajna elleni háború globális értékláncokra gyakorolt hatásai*. *Külgazdaság*, 67(1–2), 73–119. Online: <https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.3-4.73>
- Krastev, Ivan – Leonard, Mark (2022): *Peace Versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 06. Forrás: ecfre.eu [2022. 07. 21.]
- Kuprijanov, Alekszej (2020): Vlijanyije antirosszijszkij szankcij ZSZA na szotrudnyicsesztvo Rosszii i Indii v vojnenno-tehnyicseszkoj szfere. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 241–247. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Krím*. [online], Levada Center, 2021. 04. 26. Forrás: levada.ru [2021. 06. 16.]

- Luttwak, Edward N. (1990): From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20. 17–23.
- Magyarország Nagykövetsége, Moszkva (2022): *A háború kitérőre óta bevezetett szankciók hatása a magyar-orosz külkereskedelemlre*. [online], 2022. Forrás: mkik.hu [2022. 08. 16.]
- „Meduza” *uznala rezultati zakrütogo oprosza VCIOM, provegyenogo po zakazu Kremlja*. [online], Meduza, 2022. 04. 12. Forrás: meduza.io [2022. 07. 21.]
- Mody, Seema (2022): *India isn't Likely to Stop Buying Russian Oil Any Time Soon. Here's Why*. [online], CNBC, 2022. 07. 08. Forrás: cnbc.com [2022. 08. 03.]
- Montanari, Margherita (2022): *Peace is a Priority, Draghi Tells Biden*. [online], 2022. 05. 11. Forrás: euractiv.com [2022. 08. 20.]
- Nagy a nyomás, de a Richter még mindig jelen van Oroszországban*. [online], Portfólió, 2022. 06. 01. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.]
- Oroszországi Föderáció Kormányának N 778 és N 842 számú rendeletei. [online], 2014. 08. 07. Forrás: consultant.ru [2022. 08. 14.]
- Orosz Szövetségi Statisztikai Szolgálat (2021): *Rosszijszkij Sztatisztjicseskij Jezsegodnyik*. Moszkva.
- OTP Bank Nyrt. (2022): *Féléves jelentés 2022. első féléves eredmény*. [online], 2022. Forrás: otpbank.hu [2022. 08. 18.]
- Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain*. [online], Yale School of Management, 2022. 07. 18. Forrás: som.yale.edu [2022. 07. 18.]
- Panibratov, Andrei (2021): *Sanctions, Cooperation, and Innovation: Insights into Russian Economy and Implications for Russian Firms*. *BRICS Journal of Economics*, 2(3), 4–26. Online: <https://doi.org/10.38050/2712-7508-2021-3-1>
- Pape, Robert A. (1997): *Why Economic Sanctions Do Not Work*. *International Security*, 22(2), 90–136. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.22.2.90>
- Preeg, Ernest H. (1999): *Feeling Good or Doing Good with Sanctions: Unilateral Economic Sanctions and the U.S. National Interest*. Washington D.C.: CSIS Press.
- Президент России (2022): *Obrasenyije Prezidenta Rosszijszkoj Fegyercii*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: kremlin.ru [2022. 07. 21.]
- Putin's Approval Rating*. [online], Levada Center, 2022. 06. 31. Forrás: levada.ru [2022. 07. 13.]
- Rényi, Pál Dániel (2022): *Ugyanolyan rossz véleménnyel vannak a magyarok Ukrajnáról, mint Oroszországról*. [online], 444, 2022. 05. 09. Forrás: 444.hu [2022. 08. 22.]
- Russia Should Cut Oil Output by 30% to Get Better Price, Lukoil's Fedun Says*. [online], Reuters, 2022. 05. 30. Forrás: reuters.com [2022. 08. 03.]
- Russian Energy Export Revenue To Rise By 'Almost \$100 Billion' This Year*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 08. 17. Forrás: Rferl.org [2022. 08. 26.]
- Smith, Alastair (1995): *The Success and Use of Economic Sanctions*. *International Interactions*, 21(3), 229–245. Online: <https://doi.org/10.1080/03050629508434867>
- Stehrer, Robert et al. (2012): *Global Value Chains and the EU Industry*. The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports 383. Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies.
- Tierney, Dominic (2005): *Irrelevant or Malevolent? UN Arms Embargoes in Civil Wars*. *Review of International Studies*, 31(4), 645–664. Online: <https://doi.org/10.1017/S0260210505006674>
- Tirone, Jonathan (2022): *Austrian Fossil-Fuel Company to Book Charges Up to \$2 Billion for Russia Exit*. [online], Bloomberg, 2022. 03. 05. Forrás: bloomberg.com [2022. 08. 18.]
- Tyimofejev, Dmitrij (2020): *Prediszlovije*. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, szratyegii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 7. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Tyimofejev, Ivan (2020): *Szankcii protyiv Rosszii: podhodi SZSA i ESZ*. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, szratyegii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 135–143. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- U.S. Congress (2017): *Countering America's Adversaries Through Sanctions*. [online], 2017. 08. 02. Forrás: congress.gov [2019. 04. 12.]

- U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: home.treasury.gov [2022. 02. 23.]
- U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Secretary Janet Yellen Acknowledges 'some Global Fallout' from Any Russia Sanctions*. [online], The India Times, 2022. 02. 17. Forrás: indiatimes.com [2022. 02. 23.]
- Vaszilij Asztrov (WIIW) és Iikka Korhonen (BOFIT) előadásai a KRTK VGI Visegrád-konferenciáján, 2022. június 7.
- Vuksic, Spencer (2022): *Russia Is Now the World's Most Sanctioned Country*. [online], 2022. 03. 07. Forrás: castellum.ai [2022. 07. 13.]
- Wallensen, Peter (1983): Economic Sanctions: Ten Modern Cases and Three Important Lessons. In Nincic, Miroslav – Wallenstein, Peter (szerk.): *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. London: Praeger, 87–129.
- Whang, Taehee (2011): *Playing to the Home Crowd? Symbolic Use of Economic Sanctions in the United States*. *International Studies Quarterly*, 55(3), 787–801. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2011.00668.x>
- The White House (2022): *Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address As Prepared for Delivery*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: whitehouse.org [2022. 07. 21.]
- Wilner, Alex S. – Wenger, Andreas (2021): *Deterrence by Denial: Theory and Practice*. London: Cambria.